

Sovon-Nieuws 3

In de kler: Lydia Barkema

32e jaargang
september 2019

In dit nummer o.a.:

- BMP 2018 vindt blijde bosvogels
- 2019 een goed broedseizoen?
 - De Merel in zwaar weer
 - LiveAtlas loopt lekker
- Minder Gierzwaluwen dan anders?
- Van tellen naar Vogelrichtlijn

meopta

MeoPro 8x42 HD

BESTE
KOOP
2015
roots

- 8X32 HD € 499,-
- 10X32 HD € 519,-
- 8X42 HD € 549,-
- 10X42 HD € 579,-
- 8X56 HD € 639,-

Speciale actie voor leden en tellers van **SOVON**:

Koop nu een Meopta verrekijker of telescoop en ontvang 10% korting op uw aankoop. Per verkochte kijker doneert Meopta bovendien 25 euro aan Sovon t.b.v. vogelonderzoek.

Kijk snel op www.sovon.nl/kortingmeopta

Deze actie is een samenwerking van Meopta, Sovon en Het Vogelinformatiecentrum op Texel.

meopta

Hoofdsponsor
Landelijke Dag

Alle **Meopta** verrekijkers worden bij Meopta met de hand gebouwd en samengesteld met hoogwaardige componenten. Dit staat garant voor optische perfectie en betrouwbare prestaties in het veld.

In de grote verrekijkertest van Roots kreeg de **MeoPro HD 8x42** het "Beste Koop" predicaat.

EUROPEAN
OPTICS
since
1933

Technolyt®

E info@technolyt.nl • T +31(0)75 647 45 47 • I Technolyt.nl

meopta.com

Een lange, hete zomer

Sovon-Nieuws

Nieuwsbrief van Sovon Vogelonderzoek Nederland over vogeltellingen, de vereniging en andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Beteray, Fred Hustings, Loes van den Bremer & Albert de Jong. Fotoredactie Harvey van Diek. Overname van artikelen of illustraties alleen in overleg.

Lidmaatschap

Contributie: € 20,00; (oud)waarnemers, leden van Vogelwerkgroepen en jongeren betalen € 15,00. Sovon-leden ontvangen viermaal per jaar Sovon-Nieuws en korting op Sovon-uitgaven en het abonnement op Limosa (pluslidmaatschap € 37,50).

Zie voor lid worden en diverse tarieven www.sovon.nl/lidmaatschap

Bestuur

Voorzitter Edwin Kok

Secretaris Susan Kaak

Penningmeester André Stougie

Overige bestuursleden Jaap van Gent, Lilian van den Aarsen, Ben van Os en Marcel Visser

E-mail: bestuur@sovon.nl

Bureau

Kantoor Sovon te Natuurplaza,
Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen.

Tel: 024 - 7 410 410

E-mail: info@sovon.nl

Homepage: www.sovon.nl

IBAN: NL37 TRIO 0391 2031 85

IBAN: NL57 RABO 0105 1170 56

Ledenraad

Kijk op sovon.nl/ledenraad voor de vertegenwoordiger(s) vanuit uw district.

E-mail: ledenraad@sovon.nl

Directeur Theo Verstrael

Communicatie Carolyn Vermanen

Monitoring Rob Vogel

Onderzoek Julia Stahl

Doelstelling

Sovon Vogelonderzoek Nederland volgt de veranderingen in aantallen en verspreiding van alle in ons land in het wild voorkomende vogels. Signalerend onderzoek (monitoring) en veld- en bureaustudies dragen bij aan het verklaren van de gesignaleerde ontwikkelingen. Onze drijfveer is het toegankelijk maken van kennis en informatie voor natuurbeheer, natuurbeleid en natuurbescherming. Daarbij zorgen we voor goede borging van onze kwaliteit, onafhankelijkheid en objectiviteit.

Sovon coördineert, stimuleert en ondersteunt systematisch veldonderzoek door vrijwilligers. De meetnetten voor broedvogels en watervogels zijn onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring, uitgevoerd i.s.m. CBS en in opdracht van WOT N&M, het Ministerie van LNV, Rijkswaterstaat en de provincies.

Lay-out: van Groot tot Klein

Druk: Veldhuis Media BV

Sovon-Nieuws wordt gedrukt op FSC-papier en verstuurd in recyclebare folie van suikerriet. ISSN 1383-0635.

Foto boven:

Theo Verstrael (Harvey van Diek)

Foto's omslag:

Lydia Barkema (Rob Buiters)

Bladkoning gefotografeerd op Helgoland door René van Rossum

De extreme hitte in juli beheerste lang het zomernieuws. Logisch, want het oude hittesterecord stond 75 jaar in de boeken en werd met maar liefst twee graden verbeterd. Het illustreert (opnieuw) de structurele veranderingen die zich in het klimaat voordoen.

Nu we zelf merken wat hoge temperaturen met je doen, komt de logische vraag op hoe dat voor wilde vogels is. De temperatuurhuishouding moet op orde blijven en dus zochten ook vogels de schaduw op en hielden ze zich heel erg koest; het was thuis en in de naaste omgeving overdag ongelooflijk stil, zelfs voor de sowieso rustige maand juli (ruiperiode voor veel soorten). Ook insecten waren midden op de dag amper actief. Weinig energie verbruiken, uit de zon blijven, niet te heet worden en zorgen dat je voldoende vocht binnen krijgt; wat voor ons gold, zal ook voor veel vogels zijn opgegaan.

Voor nachtbrakers waren de foerageeromstandigheden wellicht gunstiger. Nachtzwaluwen blijken in veel gebieden weer records te hebben gebroken en, te oordelen naar het aantal rondvliegende jongen begin augustus, een goed broedsucces te hebben gehad. Niet alle nachtbrakers deden het overigens goed, want de Kwartelkoning bereikte om onbekende redenen een diepterecord.

Sommige vogelsoorten konden terugkijken op een bijzonder voorjaar. Als de muizeneters het nieuws hadden mogen maken, was het zeker niet over de hitte gegaan maar over de opnieuw grote aantallen muizen. In het noorden van ons land kwamen relatief veel Velduilen tot broeden, Torenvalken en Ransuilen hadden vaak veel jongen en Steenuilen koesterden zich 's ochtends in de voorjaarszon, na alweer een succesvolle nachtelijke jacht. Of alle uitgevlogen jongen de hete maand juli zijn doorgekomen, zal nog moeten blijken.

Bizar genoeg kwam juist in het heetste voorjaar ooit gemeten een IJseend voor het eerst tot broeden in Nederland. Daar had geen voorspelling over de gevolgen van klimaatverandering rekening mee gehouden. Het aanpassingsvermogen van soorten blijkt soms verrassend groter dan wij menen te weten.

Dit zijn leuke krenten in de pap. En broedseizoen 2019 leverde meer aan nieuws op (zie verderop in dit blad). Zulke verrassingen mogen van mij wel vaker gebeuren, maar het nieuwe hittesterecord mag wat mij betreft wel langer dan 75 jaar in de boeken staan...

● Theo Verstrael

*Voor het eerst kwam er in Nederland een IJseend tot broeden en wel op de Marker Wadden. Marker Wadden, Fl., 29 juni 2019.
Foto: Theo Verstrael.*

BMP-broedseizoen 2018: zieke Merels, bedreigde boerenland- en blijde bosvogels

Hoe deden onze 'gewone' broedvogels het in 2018? Dankzij de omvangrijke deelname aan de broedvogelmeetnetten BMP (al 35 jaar!), MAS en MUS kunnen we daar een antwoord op geven. Welke soorten namen toe, welke juist af, zijn er patronen te ontdekken?

Prima deelname BMP

Met de (positief gevalideerde) gegevens van 2189 telgebieden binnen, is 2018 qua deelname een van de beste jaren sinds de start van het Broedvogel Monitoring Project (BMP) in 1984. Het valideren van de telgegevens wordt vanaf 2018 nog grondiger aangepakt. We doen meer navraag bij tellers over opvallende soorten en/of aantallen en over de gehanteerde soortenlijst. Die contacten verlopen grotendeels plezierig. Helaas moeten we soms een telling afkeuren, bijvoorbeeld als er te weinig bezoeken zijn gebracht. Dat is natuurlijk zonde van de door de teller gedane inspanning. Gelukkig zien we vaak dat een teller onze kritische noten als een aansporing ziet en het volgende teljaar met een prima telling op de proppen komt. Daar zijn we erg blij mee!

De spreiding van BMP Algemene soorten (A), Bijzondere soorten (B) en Weidevogels (W) is heel behoorlijk, al zou een verdere versterking in bijv. Zuid-Limburg, Overijssel en Flevoland erg welkom zijn (figuur 1). De ligging van de Z-telgebieden, waar één of enkele relevante soorten worden gevolgd, is gevarieerder. Naast relatief zeldzame soorten als Nachtzwaluw kunnen dat ook algemenere soorten als Roodborsttapuit of Boerenzwaluw zijn. In alle gevallen gaat het om zinvolle informatie.

MAS en MUS

Het BMP is nog altijd goed voor de bulk van de gegevens waarmee het CBS en Sovon de jaarlijkse indexen berekenen. Het Meetnet

Urbane Soorten (MUS) speelt al 12 jaar een belangrijke rol bij het vastleggen van de trends van 84 soorten broedvogels in stedelijk gebied (verslag seizoen 2018 in het eerste nummer van dit jaar). Het Meetnet Agrarische Soorten (MAS) speelt in groot-schalig agrarisch gebied in toenemende mate een rol. De resultaten van de 895 in 2018 onderzochte MAS-telpunten (figuur 1) is verwerkt in de trends van 41 soorten. Een flink aantal MAS-telpunten is in opdracht van provincies geteld.

Weer

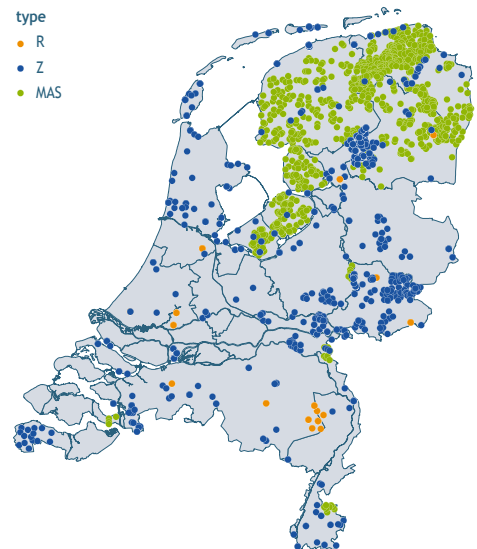
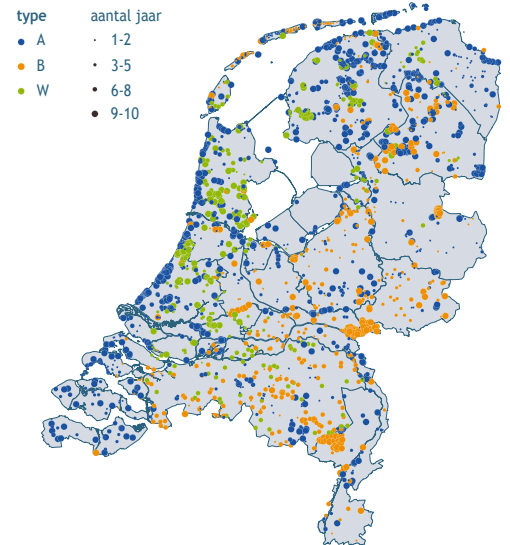
De aan het broedseizoen voorafgaande winter was zacht en nat, maar eindigde in februari en begin maart een stuk frisser en droger. Vorst van betekenis (inclusief enkele ijsdagen) werd vooral eind februari gemeten. Na een periode met normale temperaturen en neerslaghoeveelheden brak half april warmer en droger weer aan. Dat bleek de start van een langdurige periode van uitzonderlijk hoge temperaturen en aanhoudende droogte, iets dat tot het eind van de zomer voortduurde.

Winnaars

Zevenentwintig van de 111 gevolgde broedvogelsoorten deden het prima in 2018, met een index die tot de drie hoogste behoort sinds de start van de reeks in 1990. Grazers als Grauwe Gans en Nijlgans profiteren vaak van hoogproductieve gewassen op landbouwgronden, terwijl ze in nabije moerassen kunnen broeden. Veel geschikte gebieden zijn van uit grauwe-ganzenoogpunt inmiddels vol; de groei zit hem vooral

De Bonte Vliegenvanger herstelt vanaf 2000 van een eerdere inzinking. Oldeholtpade Fr, 5 juni 2014.

Foto: Ruurd Jelle van der Leij

Figuur 1. Overzicht van in 2018 onderzochte telgebieden. Boven BMP Alle soorten (A), Weide- en akkervogels (W) en Bijzondere soorten (B) (aantal teljaren in 2009-18 aangegeven). Onder BMP Zeldzame soorten (Z), Roofvogels (R) en MAS-telpunten.

Grote Lijster, een van de soorten die in 2018 op het laagste niveau zat, gerekend vanaf 1990. Ooijpolder, 20 april 2016. Foto: Harvey van Diek

in stedelijk gebied, de Waddeneilanden en het platteland op de zuidelijke zeelei. Naast de Nijlgans is de Halsbandparkiet een van de meest succesvolle exoten: de aantallen stijgen gestaag en vestigingen op nieuwe locaties worden steeds vaker gemeld.

De positieve ontwikkeling van een aantal bosvogels is niet los te zien van het toenemend areaal ouder loof- en gemengd bos en dood hout. Soorten als Kleine Bonte Specht, Boomklever en Glanskop zijn schoolvoorbeelden en hebben bovendien, als standvogels, waarschijnlijk baat bij de serie zachte winters. Naaldhoutspecialisten hebben te kampen met een afnemend voor hen geschikt bosareaal en ontbreken in het rijtje winnaars. Alhoewel: Bonte Vliegenvangers gingen de afgelopen jaren meer in denbossen broeden, mogelijk omdat de rupsenpiek daar beter overeenkomt met de aankomstdata van de (in Afrika overwinterende) vogels. Minstens zo opvallend is dat de tot de eeuwwisseling achteruit kachelende Bonte Vliegenvanger nu al jaren een toename vertoont. Die toename werd eerst zichtbaar in bossen op de noordelijke zandgronden, maar is inmiddels het grootst op de zuidelijke zandgronden (al blijven de aantallen daar nog wel achter bij die van het noordoosten). Oorzaak

van het herstel lijkt vooral een verbeterde overleving van jongen en adulten, ondanks die door klimaatverandering veroorzaakte rupsen-*mismatch* (zie ook soortbespreking in broedvogelrapport 2016).

Sommige soorten die een halve eeuw geleden tot de bosvogels werden gerekend, doen het nu juist buiten de bossen goed. Zo floreert de Holenduif in agrarisch gebied, terwijl de aantallen in bos stabiel zijn of – vooral op de zuidelijke zandgronden – zelfs dalen. Een substantieel deel van de erven herbergt tegenwoordig een of meer paartjes Holenduiven. Die toename zien we ook in omliggende landen. Op het Britse platteland speelt de sterke toename van koolzaad in het teeltplan een grote rol, maar in Nederland is dit gewas veel minder populair en bovendien op zijn retour (CBS statline). Zouden graan- en maisstoppels en braakland een fikse rol spelen bij de winteroverleving? Welke zaden zijn trouwens favoriet tijdens het broedseizoen? De magere steekproef in het meetnet Nestkaarten toont een nestsucces van 60-80%, maar over trends in broedsucces of verschillen per habitat valt niets zinnigs te zeggen. Hier liggen wat mooie casussen om eens in te duiken!

Een aantal zangvogels van riet en natte ruigte doet het ook goed, zowel langeafstandtrekkers als Snor en Bosrietzanger

als de veel dichterbij overwinterende Blauwborst en Rietgors. De laatste drie soorten nemen het sterkst toe in de noord-oostelijke provincies. Desondanks zijn de dichtheden van de Bosrietzanger in het rivierengebied nog aanmerkelijk hoger.

De meeste soorten die het in 2018 voor de wind ging, floreren al langere tijd. Dat geldt niet voor de Bosrietzanger. Die was tot voor kort een toonbeeld van stabiliteit, maar nam in 2018 plots flink toe. Boomklever en Boomleeuwerik zitten al jaren in de lift, maar de groei vlak recent wat af. De al decennia in aantal toenemende Putter toonde voor het eerst in lange tijd een lichte daling ten opzichte van het voorgaande jaar.

Verliezers

De lijst van 32 soorten die in 2018 een van de minste jaren sinds 1990 beleefden, is langer dan die van de soorten die er in positieve zin uitspringen. Addertje onder het gras is dat we van drie afnemende stadsoorten (Soepeend, Soepgans en Stadsduif) pas sinds 2007 (MUS) betrouwbare reeksen hebben. Een andere urbane probleemsoort is de Turkse Tortel, die sinds begin jaren negentig sluipenderwijs afneemt, vooral op de hoge gronden. Over de Zomertortel kunnen we kort zijn: die lijkt met een afname van 92% sinds 1990 onverminderd op weg naar de uitgang. Of kunnen sympathieke initiatieven om onze kennis te vergroten en waar relevant broed- en foerageerhabitat te bieden (zie www.zomertortels.nl) nog helpen?

Precies de helft van de soorten die het in 2018 niet goed deden, foerageert en/of broedt in agrarisch gebied. Daarmee is dit leefgebied wederom zwaar oververtegenwoordigd in dit negatieve rijtje. Vrijwel al deze soorten nemen ook op langere termijn af. Kleine (tijdelijke?) lichtpuntjes zijn een minieme toename van de Scholekster, Grutto, Veldleeuwerik en Patrijs. Bij de Kievit was het enige dat steeg het tempo van de afname. Ook de Torenvalk bereikte

De Turkse Tortel heeft niet veel nodig om te kunnen nestelen, maar de aantallen nemen toch sluipenderwijs af.

Foto: Luc Hoogenstein

Eerste resultaten 2019

Op het moment van schrijven is er informatie uit een dikke 400 in 2018 én 2019 onderzochte BMP-gebieden beschikbaar. Dankzij deze snelle inzenders kunnen we al een eerste blik op de resultaten van het net afgelopen seizoen werpen. Wat meteen opvalt is dat veel soorten het in 2019 beter deden dan in 2018: slechts zes soorten tonen een duidelijke afname, terwijl liefst 49 een toename laten zien. In het korte rijtje met dalers staan soorten die het al lange tijd moeilijk hebben, zoals de Watersnip, en enkele soorten die sinds kort in de problemen zitten, zoals de Merel.

Aan de pluskant springt de forse stijging van Kwartel, Zwarte Roodstaart en Cetti's Zanger eruit. De opmars van laatstgenoemde is duidelijk nog in volle gang. Verder valt op dat nogal wat Afrikatrekkers ruim in de plus lijken te zitten. Dat geldt niet alleen voor soorten als Gele Kwikstaart en Bonte Vliegenvanger, die het al langer goed doen, maar ook voor enkele al jaren kwakkelende soorten als Fitis en Nachtegaal. Enkele ringers die aan CES meedoen lieten weten relatief veel jonge insectenetende zangvogels in hun netten te vinden. Het fraaie voorjaarsweer lijkt gunstig te zijn geweest voor het broedverloop van deze soorten (zie ook pagina's hiernaast).

De Holenduif kwam 120 jaar geleden 'slechts hier en daar en in kleinen getale voor' (Albarda 1897). Tegenwoordig een behoorlijk algemene soort, vooral in boerenland. Beek-Ubbergen, 23 maart 2019. Foto: Harvey van Diek

een nieuw dieptepunt (-70% ten opzichte van 1990).

Terwijl veel bos- en struweelvogels floren, is er ook een aantal dat het minder doet. Voorbeelden zijn Tuinfluiter en Staartmees, die het sterkst afnemen op de zandgronden in het midden en zuiden van het land en mogelijk last hebben van bosveroudering en -verdroging. Dat de Nachtegaal op de hoge gronden afneemt is geen nieuws, maar dat de zo belangrijke populatie in de vastelandsduinen nu ook wat krimp vertoont is ietwat zorgwekkend.

Het gevreesde Usutu-virus had in 2017 op landelijke schaal nog geen grote gevolgen voor de trend van de Merel, maar in 2018 lag dat anders: de landelijke index toonde veruit de laagste waarde sinds 1990 en geen enkele habitat of regio ontsnapte aan de afname (zie ook elders in dit nummer).

Met al die aandacht voor de Merel zouden we bijna een ander lijstje met een probleem over het hoofd zien: de Grote Lijster bereikte de laagste index sinds 1990. Omdat deze afname al langere tijd gaande is, lijkt het onwaarschijnlijk dat Usutu een rol speelt.

Dank

Alleen dankzij de medewerking van vele vrijwillige vogelaars en van diverse instanties konden we weer een jaar toevoegen aan onze indrukwekkende broedvogel-telreeks. Hartelijk dank hiervoor!

● Jan-Willem Vergeer & Tom van der Meij

- > sovon.nl/BMP
- > sovon.nl/MUS
- > sovon.nl/MAS

goed jaar	slecht jaar
Grauwe Gans	Soepgans
Nijlgans	Wintertaling
Krakeend	Wilde Eend
Wespendief	Soepeend
Buizerd	Sperwer
Holenduif	Torenvalk
Halsbandparkiet	Boomvalk
Gierzwaluw	Patrijs
Groene Specht	Kwartel
Grote Bonte Specht	Fazant
Kleine bonte specht	Kievit
Boerenzwaluw	Grutto
Blauwborst	Wulp
Snor	Tureluur
Bosrietzanger	Stadsduif
Zwartkop	Turkse Tortel
Vuurgoudhaan	Zomertortel
Bonte Vliegenvanger	Ransuil
Glanskop	Veldleeuwerik
Koolmees	Witte
Boomklever	Kwikstaart
Boomkruiper	Nachtegaal
Putter	Merel
Appelvink	Grote Lijster
Rietgors	Tuinfluiter
Houtsnip	Fitis
Boomleeuwerik	Grauwe Vliegenvanger
	Staatmees
	Zwarte Mees
	Spreeuw
	Ringmus
	Scholekster
	Matkop

Inmiddels zullen er meer Kleine Plevieren in Nederland broeden dan Zomertortels. Een situatie die tot voor kort volstrekt ondenkbaar was. Foto: Gejo Wassink

Een goed broedseizoen?

Wanneer noem je een broedseizoen 'goed'? Om die vraag te beantwoorden kijk je niet alleen naar het aantal territoria van een vogelsoort, maar ook naar het aandeel vogels dat gaat broeden en hun broedsucces. Nestgegevens zijn een cruciaal stuk van de puzzel als je veranderingen in vogelpopulaties wilt begrijpen. We verzamelen ze via het Meetnet Nestkaarten. Aan het eind van het broedseizoen vroegen we enkele deelnemers naar hun eerste indruk van het broedsucces in 2019. Een kleine bloemlezing van enkele insecteneters, een groep waarvan elke nestkaart meer dan welkom is!

Boena van Noorden op zoek naar spotvogelnesten.
Foto: Peter Eekelder

Spotvogels in Noord-Limburg - Boena van Noorden

'Het broedsucces was bovengemiddeld. Veel legfels zijn geslaagd, maar opvallend was dat er nauwelijks vervolgbroedsels werden geproduceerd door de paren die niet succesvol waren. Dat heb ik nog nooit meegemaakt. Wellicht is een en ander te wijten aan een lager voedselaanbod door de droogte en de hitte. De habitat in het agrarisch gebied is hier weer wat achteruitgegaan toen enkele mooie braamstruwelen werden verwijderd. Opvallend veel territoriumhoudende Spotvogels gingen niet tot broeden over.'

Topjaar voor mezen in Uden en Het Gooi - Leo Ballering, Ronald Beskers e.a.

'Op basis van ruim 1800 nestkasten in onze gebieden kunnen we zien dat Kool- en Pimpelmezen een zeer goed broedseizoen hadden. In Uden waren bijvoorbeeld 20% meer kasten bezet dan in recordjaar 2017. Het broedsucces was ook goed en twee op de tien kasten bevatten een tweede legsel van Koolmezen. In Het Gooi versnelde veel mezen hun broedproces door al te gaan broeden voordat ze hun laatste ei legden. Dit deden ze vermoedelijk om hun jongen zo goed mogelijk van de vroege rupsenpiek te laten profiteren. Zelfs bijna alle nakomertjes vlogen uit.'

Volg ook nesten

Kijk op sovon.nl/nestkaart hoe je ons kunt helpen bij vogelonderzoek door nesten te volgen.

Leo Ballering werpt een blik in een nestkast.
Foto: Peter Eekelder

Hitte bij Huiszwaluwen - diverse nestonderzoekers

We deden een rondvraag onder circa 50 vogelaars die meededen aan het tweede jaar van het nestonderzoek aan de Huiszwaluw. Tijdens de hittegolf eind juli zagen sommige deelnemers hijgende jongen en volwassen vogels in de nestopeningen. Op enkele locaties werden dode jongen in de nestopeningen gezien of vielen van de gevel af. In 2018 bleken nesten met tweede legfels op zandgrond significant vaker te mislukken dan elders, wat waarschijnlijk samenhangt met het vaker afvallen van natuurlijke nesten. Misschien speelt dat ook in 2019. De indrukken variëren echter sterk per kolonie en het is nog te vroeg om een algemeen beeld te schetsen. Maar de hitte heeft in ieder geval slachtoffers gemaakt.

Jonge Huiszwaluw heeft het warm in het nest.
Foto: Albert de Jong

Erg veel jonge Tapuiten - Tim Zutt, Frank Majoer en Stef Waasdorp

In de Noord-Hollandse duinen en op het Aekingerzand nam het aantal broedparen dit voorjaar flink toe ten opzichte van vorig jaar, vooral als gevolg van een hele goede winteroverleving. In de duinen bij Den Helder werden meer dan 250 jongen groot, bijna een record sinds de start van het onderzoek in 2007. Normaal bestaat een legsel uit vijf of zes eieren, dit jaar zijn ook diverse succesvolle zevenlegfels aangetroffen. Bovendien werden er wel 15 tweede legfels aangetroffen, terwijl dat er normaal maar enkele zijn. Waarschijnlijk profiteerden de Tapuiten van de lage en schrale vegetaties, een gevolg van twee droge voorjaren op rij, waardoor ze goed konden foerageren (zie ook vorig nummer Sovon-Nieuws). Dit jaar kwam er dankzij nestbescherming opnieuw bijna geen nestpredatie voor.

● Albert de Jong

Uitgevlogen jonge Tapuit in de Noordduinen.
Foto: Tim Zutt

De Merel (nog steeds) in zwaar weer

De Merel staat al enkele jaren in de belangstelling door de uitbraak van het Usutu-virus. Een ziekte die vanuit het zuidoosten oprukt. Is dat bij tellingen te merken?

Usutu en Merels

In de zomer van 2016 werd Usutu voor het eerst in ons land vastgesteld en vond aanzienlijke merelsterfte plaats. Ook in 2017 en 2018 was dat het geval. Merels die in hoge dichtheden leven, zoals in urbane gebieden, zullen het meest vatbaar voor het virus zijn. Wat zijn de bevindingen bij het Meetnet Urbane Soorten (MUS)?

Landelijke afname

Landelijk namen de aantallen Merels in urbane gebieden tussen 2007-16 af met gemiddeld 1% per jaar, zowel in de hoge als lage delen van het land. De afname van 2016 (eerste uitbraak Usutu) op 2017 bedroeg 4% en van 2017 op 2018 14%. De eerste MUS-resultaten in 2019 tonen een verdere afname met 16%.

Regionale verschillen

In 2017 manifesteerde de afname zich alleen in Hoog-Nederland, gelegen boven NAP (vooral zandgronden). De afname bedroeg er 8% terwijl de aantallen in Laag-

Nederland (beneden NAP, klei en veen) gelijk bleven. In 2018 trad ook in de lage delen van het land afname op (met 11%), maar minder sterk dan in Hoog-Nederland (-18%), in 2019 was de afname in beide regio's nagenoeg gelijk (16% resp. 15%).

De provinciale trends vertonen een zuid-noord gradiënt (figuur 1). Gerekend over de hele looptijd van MUS (13 jaar) kende Groningen het meest positieve beeld, terwijl in Limburg maar een derde van de urbane Merels overbleef. In bijna alle overige provincies versnelde de al bestaande afname in de laatste 4-5 jaar.

Zou ook de Zanglijster vatbaar zijn voor Usutu? Dat blijkt niet uit onze gegevens, want de recente aantallen wijken niet duidelijk af van die van vóór de uitbraak van Usutu, zowel landelijk als regionaal.

Usutu de (enige) boosdoener?

Een verband tussen de uitbraak van Usutu en de aantalsontwikkeling van urbane Merels is aannemelijk. In 2016 zijn de eerste aan deze ziekte gestorven Merels

De Merel was jarenlang onze talrijkste broedvogel, maar nu niet meer? Lievelede, 6 maart 2015.

Foto: Gejo Wassink

gevonden in Zuidoost-Nederland, in 2017 kwam West-Nederland aan de beurt en in 2018 Noord-Holland en de beide noordelijke provincies. Dit kan betekenen dat we ook daar nog een (verdere) terugval kunnen verwachten. Hoewel in Zeeland en Flevoland in 2016-18 niet opvallend veel dode Merels gevonden zijn, nam de soort ook hier in deze periode duidelijk af.

Vergeet overigens niet dat we twee uiterst droge voorjaren en zomers achter de rug hebben, vooral in de zuidoostelijke helft van Nederland; slechte omstandigheden voor broedende Merels. Dat echter het overzicht van in Duitsland dood gemelde Merels perfect aansluit op de trends in eigen land, zal geen toeval zijn.

Merel in andere telprojecten

In het Broedvogel Monitoring Project worden de Merels (en andere soorten) geteld buiten urbaan gebied. De index van 2018 gaf het laagste punt weer, gerekend vanaf 1990 (gegevens 2019 nog onvolledig). Dit

Hoe bij afgeschermd aalbessen te komen? Deze uitgevlogen jonge Merel vindt er vermoedelijk wel wat op.
Foto: Luc Hoogenstein

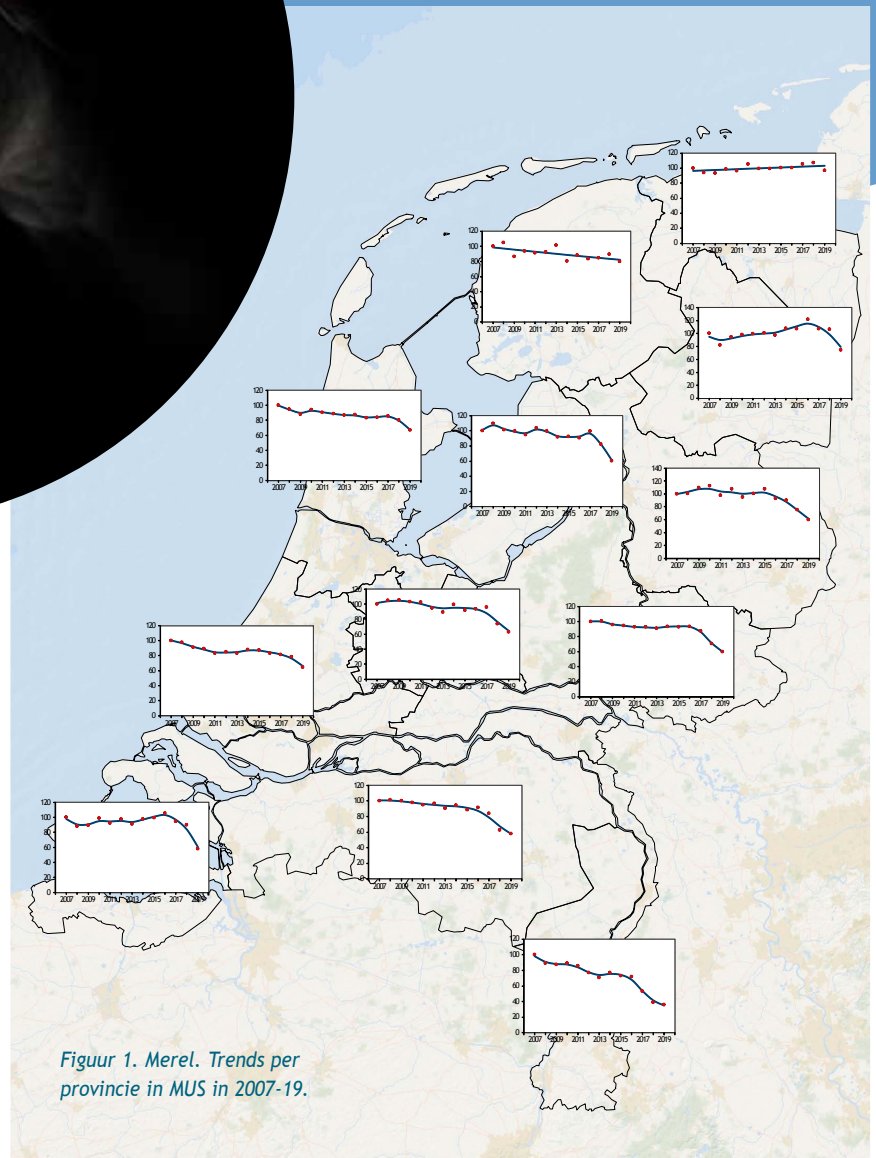
Donkere tijden voor Merels, maar misschien staan we op een keerpunt. Lievelede, 24 januari 2015.
Foto: Gejo Wassink

kan betekenen dat de merelsterfte zich niet tot urbaan gebied heeft beperkt. Ook bij andere telprojecten (Jaarrond Tuintelling, LiveAtlas) waren de aantallen dit voorjaar opvallend laag. De Merel was decennia lang onze algemeenste broedvogel, maar je kunt je afvragen of die vlieger nog opgaat.

Minder sterfte in 2019?

Een sprankje hoop aan het einde van deze bijdrage. De sterfte van Merels manifesteerde zich in de voorgaande jaren in de maanden juli-september. Op de site van Sovon (sovon.nl/nl/content/vogel-en-zoogdiersterfte) en bij het DWHC zijn er tot het moment van schrijven (half augustus) duidelijk minder dode Merels doorgegeven dan vorige jaren, en de onderzochte vogels scoorden negatief op Usutu. Zou het een keerpunt betekenen? We gaan het zien en tellen.

● **Jan Schoppers & Erik van Winden**

Figuur 1. Merel. Trends per provincie in MUS in 2007-19.

Terwijl Groninger stadsmereels zich goed handhaafden, verdween tweederde van de soortgenoten in Limburgse steden.
Foto: Michel Geven

Minder Gierzwaluwen in 2019?

Uit verschillende regio's kregen we te horen dat er in 2019 opvallend weinig Gierzwaluwen rondvlogen. Dat viel onszelf in het Nijmeegse ook al op. Maar zegt dat iets over het aantal broedvogels?

De Gierzwaluw is als broedvogel een van de lastigste soorten om te monitoren. Eigenlijk moet je nauwgezet nesten in kaart brengen door te letten op in- of uitvliegende vogels bij geschikte daken. Een tijdrovende klus, die maar op weinig plekken jaarlijks wordt uitgevoerd. Tellingen van rondvliegende vogels, zoals bij het Meetnet Urbane Soorten (MUS) betreffen een mix van broedvogels en niet-broedende vogels. Dat laatste cohort, 'oudere jongeren' die nog geen broedruimte hebben gevonden, kan een zeer aanzienlijk deel uitmaken van de rondvliegers.

Wat zeggen de onderzoekers?

We deden een rondvraag onder vogelaars die in de eigen omgeving een of meer kolonies Gierzwaluwen onder de hoede hebben, of een groot gebied nauwkeurig op bewoonde nesten inspecteren, soms al vele jaren lang. Van 19 locaties/waarnemers kregen we een reactie.

Late aankomst en vroeg vertrek

Uit hun reacties wordt duidelijk dat de broedvogels dit jaar op de meeste locaties laat arriveerden en minstens 1-2 weken later dan anders gingen broeden. Ook de aankomst van niet-broedvogels, afgemeten aan luidruchtige groepen boven stad en dorp, was laat. Dit spoort misschien met een late noordwaartse verplaatsing van 6561 Gierzwaluwen op 7 juni bij Breskens (trektellen.nl). Het is verleidelijk een verband te leggen met de relatief lage temperaturen in mei, toen vaak noordenwinden overheersten tot diep in Zuid-Europa. Het vertrek van Gierzwaluwen uit Nederland, gebaseerd op trektellingen, was dit jaar aan de vroege kant. De mediane doortrekdatum (14 juli) viel ruim drie dagen eerder dan het tienjarig gemiddelde.

Aantallen vrij normaal

Het aantal bewoonde nesten lijkt bij een kleine steekproef weinig af te wijken van dat in voorgaande jaren. Op acht locaties, onderzocht in 2018 én 2019, ging het om 161 resp. 152 bezette nestkasten. Andere locaties, waarvan de gegevens nog niet zijn uitgewerkt, melden eveneens weinig verandering.

Een ander verhaal is het met de aantallen niet-broedvogels, waarover de meningen meer verschillen. Dat is deels weersafhankelijk: als het ongunstig weer is, zie je ze niet (ze zoeken voedselrijke gebieden op), als het opklaart kunnen ze zomaar terug zijn boven stad of dorp. Juist die luidruchtige groepen niet-broedvogels bepalen vaak ons idee van hoe goed of slecht een gierzwaluwenseizoen was. Een duidelijk verband tussen de aantallen niet-broedvogels, het aantal broedparen en hun broedsucces in voorgaande jaren ontbreekt. De meeste onderzoekers meldden dat niet-broedvogels laat aankwamen en ook minder frequent aanwezig waren bij de kolonies.

Wisselend broedsucces

In de meeste gevallen lijkt het broedproces normaal te zijn verlopen, al zullen de jongen dit jaar gemiddeld wat later dan anders zijn uitgevlogen. Maar de hitte had lokaal wel degelijk effect. Zo stierven in de kerk van Oisterwijk op 25 juni tijdens intense hitte liefst 13 jongen van 2-3 weken, opvallend genoeg allemaal in nestkasten op het (toch betrekkelijk koele) noordoosten. In de andere kasten (op het zuidwesten) was niets aan de hand. Een deel van de vogels maakte nieuwe legfels, met eileg tot en met 10 juli. Tijdens het warmterecord eind juli stierven opnieuw jongen (5). Op de andere locaties ontbraken meldingen van door de hitte omgekomen jongen. Dat drie waarnemers een vierlegsel aantreffen, is bijzonder.

Gierzwaluwen in MUS

De Gierzwaluw is ook in het Meetnet Urbane Soorten een uitdagende soort. In MUS worden zowel hoog- als laagvliegende vogels geteld (uitleg op soortpagina Gierzwaluw op sovon.nl/gierzwaluw onder telrichtlijnen). Om een eerste indruk te krijgen zijn de aantallen opgeteld in postcodegebieden die in 2017-19 jaarlijks onderzocht zijn. Tijdens de derde telling (avond), die het meest geschikt voor Gierzwaluwen is, lagen de aantallen dit jaar bijna een kwart lager dan in 2018 – maar dat was dan ook het op één na beste jaar vanaf 2007. Het aandeel niet-broedvogels (opvallender aanwezig dan broedvogels) zal bij deze telling hoog zijn.

Broedende Gierzwaluwen lokaliseer je door te letten op in- of uitvliegende vogels bij daken. Grou, 9 juli 2017. Foto: Ruurd Jelle van der Leij

Conclusie

Het idee dat er minder Gierzwaluwen in de zomer rondvlogen lijkt te kloppen. Dat kwam dan (vooral) doordat niet-broedvogels korter, minder opvallend of in lagere aantallen aanwezig waren. Het aantal broedparen en hun broedsucces weken vermoedelijk weinig af van voorgaande jaren. Bedenk wel dat dit gebaseerd is op locaties waar de vogels broeden in nestkasten. Deze zijn ook in trek bij nieuwe broedvogels en bijgeplaatste nestkasten worden doorgaans vlot bezet. De vraag is of de bij de vogels populaire nestkasten op een beperkt aantal locaties een reële afspiegeling vormen van wat er onder de broedvogels gaande is. Het merendeel van de populatie broedt immers buiten nestkasten.

Geef je broedgegevens door en doe mee aan MUS

Heel wat lokale werkgroepen en particulieren volgen het broedsucces van in nestkasten broedende Gierzwaluwen. In de afgelopen vijf jaar kwamen jaarlijks 70-95 nestkaarten binnen. Om een goede indruk te krijgen van het landelijk broedsucces zijn meer nestkaarten gewenst. Deze kunnen met terugwerkende kracht ook van de voorgaande jaren worden doorgegeven. Nieuwe tellers voor MUS zijn altijd welkom, zowel van nieuwe, toegevoegde postcodegebieden (nieuwbuurwijken) als vacante telgebieden. Kijk wat er vrij is bij jou in de buurt op de site.

Dank gaat uit naar allen die hun ervaringen met ons deelden, in het bijzonder Gert de Jong (Amsterdam), Jochem Kühnen (Beek-Ubbergen), Hannie Nilsen (Oisterwijk en Berkel-Enschot), Andries Berghuis (Groningen e.o.), Cor Smit (Texel), Norman van Swelm (Oostvoorne), Jaap Langenbach (Maarsen en Mijdrecht), Roel Winters en Hein Verkade (Noordwijk).

● **Jan Schoppers & Fred Hustings**

- > sovon.nl/MUS
- > sovon.nl/nestkaarten

Broedende Spreeuwen op Papendal in 2019: weinig, maar wel vroeg en veel tweede broedsels

Sinds het *Jaar van de Spreeuw* (2014) worden de broedprestaties van deze soort gevolgd in nestkasten op het terrein van de Edese Golf Club Papendal. Hoe deden ze het dit jaar, dat zo droog en warm was, en komt dat overeen met berichten van elders?

Weinig eerste nesten

In de afgelopen vijf jaar waren er jaarlijks meestal 35-42 kasten bezet in de eerste legperiode, op een totaal van 50-75 beschikbare nestkasten. Uitzondering vormde 2017, toen het aantal bleef steken op 31. In 2019 waren 26 nestkasten bezet, opvallend weinig dus. De eerste eileg vond vrijwel unaniem plaats in de eerste tien dagen van april, wat tamelijk vroeg is (figuur 1). Gemiddeld zijn per succesvol nest 4,8 jongen aangetroffen. Dit is hoger dan de voorgaande twee jaar (3,7 en 3,5) en vergelijkbaar met de eerste drie jaar (4,6-5,0).

Tweede broedsels

Het vaststellen van tweede broedsels is niet eenvoudig. In het onderzoeksgebied worden alleen de jonge vogels geringd, met een aluminium ring van het Vogeltrekstation. We weten dus niet met zekerheid of het dezelfde adulte vogels, van dezelfde nestkast, zijn die na een eerste leg beginnen aan een tweede leg. Gezien de timing van de tweede broedgolf is dat wel aannemelijk. Dit jaar zijn in 16 nestkasten eieren of jongen vastgesteld, wat relatief veel is (figuur 1). De eileg vond plaats tussen eind april en eind mei, met een piek in de tweede helft van mei. Het aantal uitgevlogen jongen per succesvol nest bedroeg 3,5 (of lager, niet elke nestkast kreeg een nacontrole).

Jaarlijkse variatie?

Tot 2014 was er weinig bekend over de omvang van de tweede broedgolf, met andere woorden welk aandeel van de populatie een tweede legsel had. Op basis van beschikbare nestkaarten werd dit aandeel laag ingeschat, 4-9% in 2010-12, maar hoog in 2014 en 2018 (figuur 1).

Tussen het jaar met de vroegste start van de eerste broedgolf (2014) en dat met de laatste (2015) zit elf dagen verschil. Hoe hoger de gemiddelde temperatuur in maart en april, hoe vroeger het legbegin en hoe groter de kans op een omvangrijke tweede broedgolf. Verrassend genoeg lijkt de hoeveelheid neerslag in deze maanden – de soort foerageert tenslotte vooral op bodemdieren – minder van belang te zijn, althans in de beschreven situatie.

Andere locaties?

Ook in andere gebieden worden Spreeuwen in nestkasten gevolgd. In Lage Mierde (NB) was het aandeel tweede broedsels vergelijkbaar met Papendal, maar bij Breda was het lager. In Eastermar (Fr) was de bezetting, net als op Papendal, zeer matig; zelfs de laagste sinds 2000! Het aandeel tweede legsel was er iets hoger dan op Papendal. Ook Culemborg (Ut) meldde een iets lagere bezetting van aan huizen broedende Spreeuwen. In Aldeboarn (Fr) waren zingende Spreeuwen al vroeg aanwezig door het zachte weer, maar gingen ze niet over tot broeden.

Najaarszang

Buiten dit kader valt de melding van twee zingende Spreeuwen (in winterkleed) in augustus in Culemborg, beide bij een nestholte. De terugkeer in het najaar van Spreeuwen op broedplaatsen en het paarsgewijs en solitair overnachten buiten de broedtijd is onder andere door Rob Bijlsma beschreven in het tijdschrift *Drentse Vogels* (zie soortpagina Spreeuw op sovon.nl).

Nestkaarten gevraagd

Afgelopen voorjaar is door diverse nestonderzoekers de nieuwe app *AviNest* gebruikt. Het is een eenvoudige en gebruikersvriendelijke invoer, maar verbeteringen zijn altijd mogelijk. Geef tips voor aanpassingen door aan Jeroen Nienhuis. Extra nestkaarten zijn welkom uit het hele land, maar in het bij-

Jonge Spreeuw met beginnende rui naar volwassen klee, 15 juli 2010.

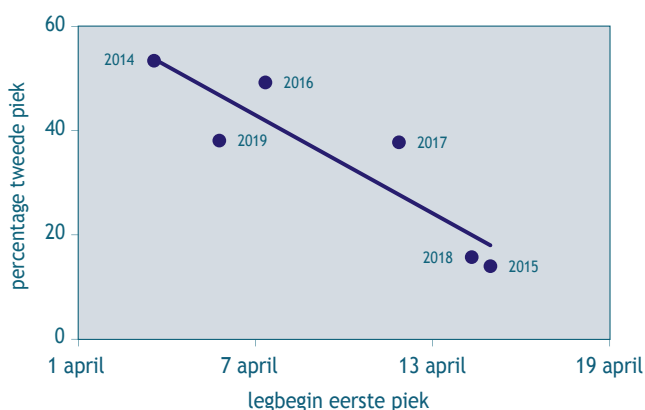
Foto: Luc Hoogenstein

zonder uit Laag-Nederland. Het merendeel van de ingestuurde kaarten komt van de zandgronden, maar de hoogste dichten zitten juist in het noorden en westen (vogel-atlas.nl).

Dank

Jan Wouters, Eric Corssmit, Gerben de Vries, Romke Kleefstra en Jouke Altenburg worden bedankt voor het delen van resultaten. Leden van de Edese Golfclub Papendal assisteerden bij de nestcontroles. Jeroen Nienhuis was behulpzaam bij de uitwerking van de data.

● *Jan Schoppers*

Figuur 1. Spreeuw op EGC Papendal. Legbegin tijdens de eerste broedgolf en het aandeel dat ook aan de tweede broedgolf deelneemt.

Verminderd ganzenbezoek in de winters van 2017/18 en 2018/19

Oude en jonge Dwergganzen.
Anjum, 6 februari 2012.
Foto: Marcel van Kammen

Lange tijd wezen de trends van overwinterende ganzen alleen omhoog. Na stabilisatie in de voorgaande seizoenen nam het totale ganzenbezoek in de winter van 2017/18 voor het eerst duidelijk af, zo zal te lezen zijn in het nieuwe watervogelrapport. Eerste resultaten uit het voorbije telseizoen 2018/19 lijken deze nieuwe trend te bevestigen.

Afname na stabilisatie

Het totale bezoek van ganzen aan Nederland nam in 2017/18 met bijna 10% af vergeleken met het gemiddelde van de voorgaande vijf seizoenen (figuur 1). Deze afname was het sterkst bij de echte overwinteraars: 50% minder Kleine Rietganzen, 25% minder Kolganzen en 19% minder Toendrarietganzen. Bij Brand- en Rotgans waren de verschillen kleiner, Grauwe Gans (+5%) en vooral Grote Canadese Gans (+20%) en Nijlgans (+20%) waren talrijker.

Het lagere aantal Kolganzen en Toendrarietganzen leverde dus een belangrijke bijdrage aan de totale afname. Het seizoensmaximum was bij de laatste soort overigens 'normaal' (221.000), maar bij de Kolgans een stuk lager (780.000) dan we gewend waren. Ook het seizoensmaximum van alle soorten samen bleef met 1,88 miljoen in januari onder de ruim 2 miljoen van de laatste jaren. Het aantal Kleine Rietganzen dat Nederland aandoet is inmiddels zo ver gedaald dat dit op het totale ganzenbezoek weinig invloed heeft. Het seizoensmaximum van deze soort in 2017/18 omvatte met 7600 vogels net 10% van de totale flyway-populatie.

Ook minder ganzen in 2018/19

De telgegevens van het afgelopen seizoen

2018/19 zijn nog in bewerking. Een eerste indicatie, op basis van gebieden die de afgelopen seizoenen geteld zijn, wijst erop dat veel soorten opnieuw minder talrijk waren (figuur 2, inclusief zwanen). En net als een jaar eerder zijn het de eigen broedvogels die in de lift zitten, vooral Grote Canadese Gans en Nijlgans, in mindere mate ook Grauwe Gans (dat bij deze soorten juist de najaarsaantallen groot waren, kan duiden op verhoogde doortrek van noordelijke populaties). Bij de zwanen zien we iets vergelijkbaars: Knobbelzwanen in de plus en Wilde en vooral Kleine Zwaan in de min. De afname bij de Kleine Zwaan is, analoog aan die bij de Kleine Rietgans, al langer gaande en komt deels door het links laten liggen van de Nederlandse pleisterplaatsen.

Vertraagde aankomst in het najaar

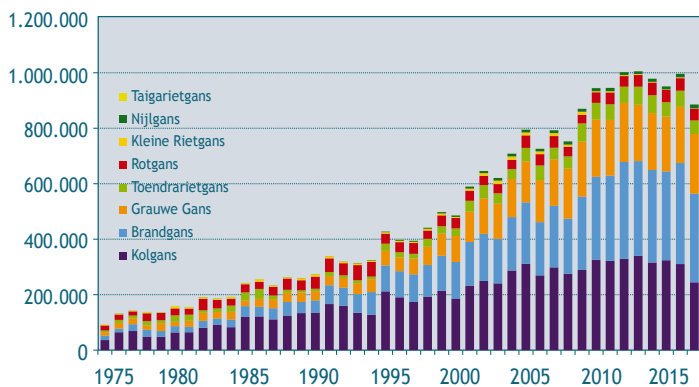
Een belangrijke oorzaak voor het afgenomen ganzenbezoek in 2017/18 was de late aankomst in het najaar en het ontbreken van grote aantallen in het eerste deel van het seizoen. Zo werden in oktober ruim de helft minder Toendrarietganzen geteld dan in voorgaande jaren, bij Kolgans zelfs driekwart. Bij de eerste soort waren de aantallen tijdens de midwintertelling terug op het gemiddelde niveau, maar bij Kolgans was dat pas in februari en maart het geval

(figuur 3). Als de koudeperiode in deze maanden de wegtrek niet zou hebben vertraagd, waren de aantallen ook in deze periode waarschijnlijk lager uitgekomen.

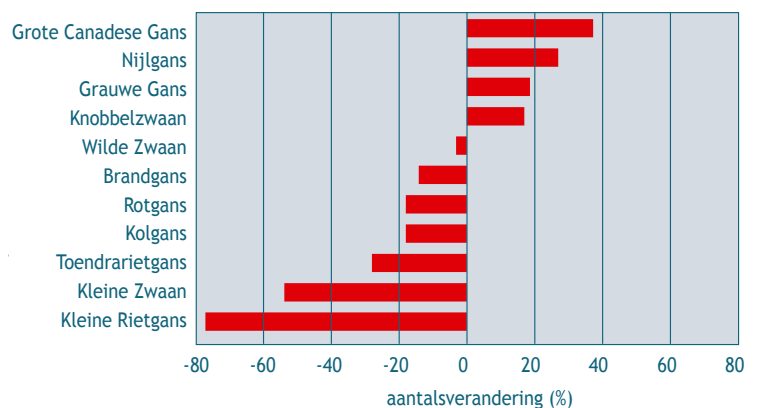
De start van telseizoen 2018/19 leek een herhaling van een jaar eerder. Opnieuw bleven de oktober-aantallen ver beneden verwachting, bij de 'noordelijke' soorten zelfs (ruim) driekwart lager dan gemiddeld. Anders dan een jaar eerder trok dat in november snel bij. December gaat waarschijnlijk zelfs de boeken in met een uitzonderlijk aantal Toendrarietganzen (280.000 of meer). Maar het zachte weer in december en de eerste helft van januari leidde ook tot vroege verplaatsingen naar Duitsland, zodat het aantal Toendrarietganzen en Kolganzen in de late winter relatief laag was. We verwachten dan ook dat het totale bezoek van ganzen aan Nederland (vergelijk figuur 1) opnieuw aan de lage kant was.

Tussenstop in het Oostzeegebied

De late aankomst van Toendrarietgans en Kolgans in het najaar van 2017 en 2018 contrasteert met de al langer bestaande tendens om juist vroeger in het seizoen massaal te verschijnen. In het najaar van 2017 viel de trage aankomst van Kolganzen bij ons samen met ongewone aantallen in het Oostzeegebied, met name in Finland

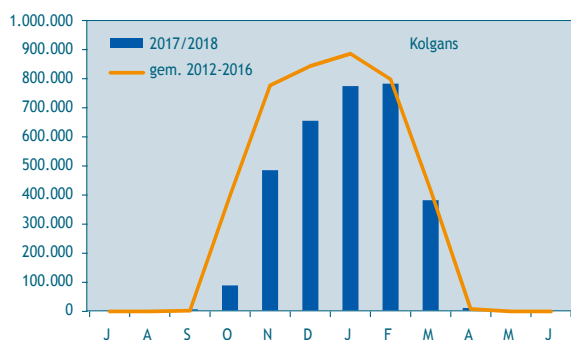
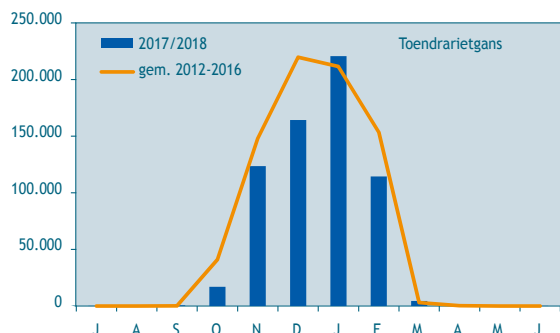
Figuur 1. Trend in seizoensgemiddelden sinds het seizoen 1975/76 (1975), weergegeven als optelsom van alle relevante soorten. De seizoensgemiddelden weerspiegelen de maandelijks aanwezige aantallen over het hele telseizoen (en dus niet het maximum dat op één moment aanwezig is).

Figuur 2. Ganzen- en zwanenbezoek in Nederland in 2018/19. Weergegeven is het gemiddelde van de afwijking in maandelijks aantallen in de periode oktober-maart tussen 2018/19 en de voorgaande vijf seizoenen. Het beeld is gebaseerd op voorlopige gegevens van in de laatste zes seizoenen getelde gebieden.

Veel Kleine Rietgans geven tegenwoordig de voorkeur aan Deense maïsackers boven Friese weiden. Idzega Fr, 9 november 2018.
Foto: Harvey van Diek

Figuur 3. Maandelijkse aantallen van Toendrarietgans en Kolgans in 2017/18 (balken) vergeleken met het gemiddelde van de voorgaande vijf seizoenen (lijn).

Kolganzen waren in de winter van 2018/19 soms pas in februari in gangbare aantallen aanwezig. Kekerdom Gld, 1 februari 2019.
Foto: Harvey van Diek

en de Baltische Staten. Normaliter wordt in deze regio in het najaar maar een handvol halsbandringen afgelezen, maar in oktober 2017 ging het om tientallen individuen. Gezenderde Kolganzen vertrekken tegenwoordig rond eind september uit de Noord-Russische toendra en vliegen dan vrijwel direct naar de winterkwartieren in onze omgeving, zonder tussenstop in het Oostzeegebied. Dat ze dat in 2017 wèl deden, kan samenhangen met een gunstige voedselsituatie: door overvloedige regenval waren veel landbouwpercelen nog niet voor de winter bewerkt en troffen de ganzen er een rijk aanbod aan oogstresten aan (J. Morkunas, Litouwen). Ganzen hebben dan wel de naam erg traditioneel te zijn, maar Kleine Rietganzen lieten al zien dat ze snel kunnen inspelen op veranderingen in het voedselaanbod en hun trekstrategie daarop aanpassen. Ze blijven tegenwoordig massaal in Denemarken om te foerageren op het toegenomen areaal maïspercelen.

Exodus van Grote Canadese Gans?

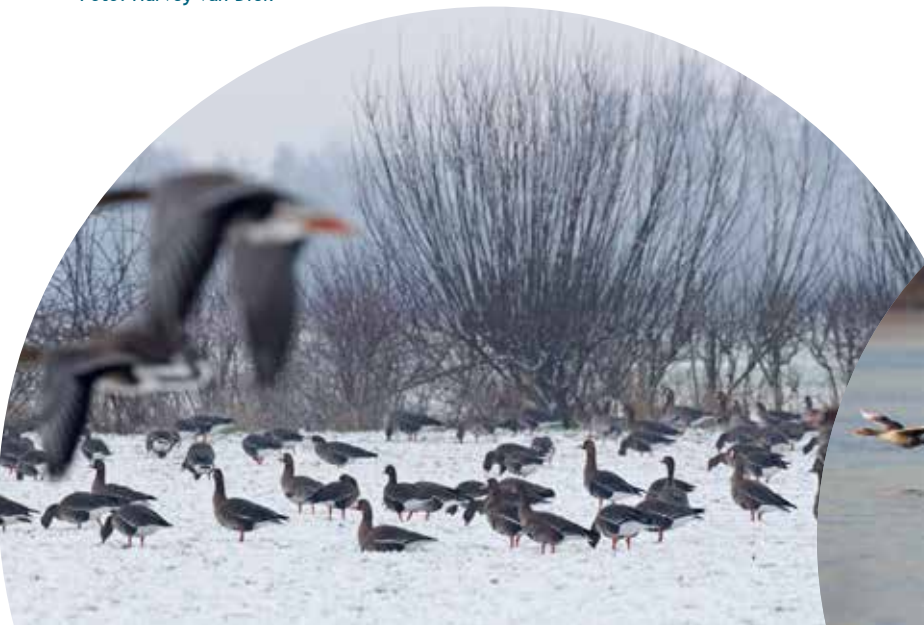
Watervogeltellingen en broedvogelcijfers (BMP) bevestigen dat de Grote Canadese Gans nog steeds in de lift zit. Bij deze soort doet zich eind mei en begin juni een opvallend fenomeen voor: noord- of oostwaarts vliegende groepen. Ze worden voor-

namelijk in de westelijke helft van het land opgepikt en het oostelijk Waddengebied (zie artikelen Berend Voslamber e.a. in De Grauwe Gors, pdf's op soortenpagina Grote Canadese Gans op sovon.nl). Veel ganzen passeren ook de (Duitse) Oost-Friese Waddeneilanden in oostelijke richting (ornitho.de).

Gezien de tijd van het jaar gaat het om ruitrek. Vogelaars in Noord-Nederland kennen dit fenomeen vooral van de Grauwe Ganzen die in de jaren tachtig en negentig vanuit het Oostzeegebied naar de Oostvaardersplassen kwamen om er de vleugelrui door te maken. Bij Canadese Ganzen lijkt nu het omgekeerde het geval, want recente informatie uit Denemarken wijst erop dat de vogels richting Zweden vliegen. Zweden kent zelf een grote populatie Grote Canadese Ganzen (met een eigen historie), en het heeft er alle schijn van dat vogels uit onze omgeving hiernaartoe gaan om er de vleugelrui door te maken. Het gaat vermoedelijk om duizenden vogels, met een toenemende trend. Verschillende door Berend Voslamber in Nederland van halsbanden voorziene exemplaren zijn in Zweden afgelezen. Samen met Deense collega's zal later dit jaar uitgebreider naar dit fenomeen worden gekeken.

● Kees Koffijberg

Grote Canadese Gans en Grauwe Gans zitten nog steeds in de lift. Cuijk, 16 februari 2019.
Foto: Harvey van Diek

Recordvestiging Visdief op nieuw broedeiland in de Eems

Met 812 paar Visdieven in 2019 behoort het nieuwe broedeiland tot de grootste Nederlandse kolonies. Foto: Gerrit Kiekebos

In het voorjaar van 2018 kwam in de Eems ter hoogte van Bierum in Noordoost-Groningen een nieuw broedeiland gereed. Het is, zoals de naam 'Stern' aangeeft, speciaal voor sterns ingericht.

Succesvolle start

In het eerste jaar vestigden zich 389 paar Visdieven en 98 paar Noordse Sterns. Deze nestelden succesvol. Visdieven produceerden gemiddeld 1,05 jong per paar, Noordse Sterns 0,87 jong per paar. Er zijn in de Waddenzee maar weinig gebieden die zo succesvol zijn. Voorlopige resultaten uit 2019 overtroffen alle verwachtingen: er werden 812 paar Visdieven en 216 paar Noordse Sterns geteld. Hiermee behoort het eiland, in omvang ongeveer 2 hectare groot, in één klap tot de grootste Nederlandse kolonies. Grotere kolonies Visdieven worden normaliter alleen in het IJssel- en Markermeer aangetroffen (het eiland De Kreupel en de nieuw gereed gekomen Marker Wadden).

Succesfactoren

Ook in 2019 waren de kuikens in goede conditie en werden veel jongen vliegvlug (uitwerking in voorbereiding), mede dank-

zij de goede haringstand, die ook bij andere soorten (Kleine Mantelmeeuw) en elders in de internationale Waddenzee (o.a. Visdief Sleeswijk-Holstein) tot goede broedresultaten leidde. Daarnaast is het eiland met een goed gebouwd elektrisch raster afgeschermd tegen (land)predatoren als vos en marterachtigen die het eiland bij laag water zouden kunnen bereiken. In 2018 broedde in de Eems-Dollard regio meer dan 80% van alle Visdieven en Noordse Sterns in een beschermde omgeving. Dat aandeel zal in 2019 nog zijn toegenomen.

Herkomst broedvogels

In 2018 bestond een deel van de broedparen uit mislukte broedvogels van elders uit de regio (kleurringprogramma Derick Hiemstra). De lage aantallen in andere kolonies in de Eems-Dollard in 2019 doen vermoeden dat deze vogels nu definitief voor het nieuwe eiland kozen. Deels is dat ook zo bedoeld: het eiland werd aangelegd

om sterns weg te lokken van de bedrijventerreinen (overlast) en windmolens (sterfte) in de nabijgelegen Eemshaven. Of de aantallen die nu op het eiland broeden ook positief uitwerken op de totale stand in de Waddenzee (of vooral een verschuiving betekenen), moet nog blijken als alle gegevens van elders binnen zijn. Gezien de grote aantallen ligt het wel voor de hand, en dit zou ook wenselijk zijn, omdat de aantallen van beide soorten tot nu toe in de Waddenzee (ver) onder de doelstellingen van het Natura 2000 beheerplan liggen.

Toekomst

Het is belangrijk om de vegetatieontwikkeling in de gaten te houden. Afhankelijk van de frequentie van overspoeling in de winter, zal waarschijnlijk aanvullend beheer nodig zijn om het eiland permanent geschikt te houden als broedterrein voor sterns (en andere kustbroedvogels). Enige beschutting voor de kuikens in de vorm van vegetatie is wel van belang, maar als het eiland geheel dichtgroeit verliest het snel z'n aantrekkingskracht. Wat dit betreft onderscheidt 'Stern' zich niet van andere nieuw aangelegde broedplaatsen.

● **Kees Koffijberg & Peter de Boer**

Noordse Sterns doen het al vele jaren slecht in het Waddengebied, zodat de succesvolle vestiging op het nieuwe broedeiland een opsteker is.

Foto: Arie Ouwerkerk

Visdieven profiteerden van een gunstige voedselsituatie.

Foto: Rick van der Kraats

Sovon voert in opdracht van de Provincie Groningen de monitoring van aantallen en broedsucces op het nieuwe eiland 'Stern' uit en werkt daarbij samen met Bureau Altenburg & Wymenga, Derick Hiemstra (RAS-project sterns) en de beheerder Natuurmonumenten. Zie ook sovon.nl/broedeilandstern2018

Het nieuwe broedeiland 'Stern' ligt onder de rook van de Eemshaven en is onder andere aangelegd om de daar aanwezige broedvogels een alternatieve broedlocatie te bieden. De in 2019 al zichtbare vegetatieontwikkeling kan het eiland op termijn ongeschikt maken als broedterrein.

Foto: Peter de Boer.

Jonge Visdief doet vleugeloefeningen. Broedeiland Stern, 9 juli 2019.
Foto: Peter de Boer

Rob Goldbach Publicatie Fonds

Het Rob Goldbach Publicatie Fonds is een speciaal fonds van Sovon Vogelonderzoek Nederland. Het is ingesteld na het overlijden van ons oud-bestuurslid Rob Goldbach in 2009. Rob was acht jaar lang een gewaardeerd bestuurslid, fanatiek vogelaar én onderzoeker.

Doelstelling

Met het fonds willen we een bijdrage leveren aan de totstandkoming van (populair) wetenschappelijke artikelen en andere publicaties over vogelonderzoek.

Publicaties over vogelonderzoek door vrijwilligers en/of vogelwerkgroepen uit de achterban van Sovon hebben een streepje voor. Zo wil Sovon met het fonds een bijdrage leveren aan de totstandkoming van regionale publicaties, zoals een Avifauna of een jubileumoverzicht. Het fonds wordt gevuld door Sovon zelf en donaties. Zo gaf de Van Heeststichting een aantal jaar achter elkaar een mooie bijdrage aan het Goldbachfonds.

Recent gesteunde projecten

- Boek *Grielenmonografie* (werkgroep Grielenmonografie Nederland)
- Boek *Fraaie schepsels – De grote stern in Nederland* (Ed Buijsman)
- *Avifauna Biesbosch* (Vogelwerkgroep Biesbosch/Stichting Natuur- en Vogelwacht)

Hoe kunt u bijdragen?

Er wordt goed gebruik gemaakt van het Fonds. Dat is mooi, maar dat betekent ook dat het fonds financiële aanvulling goed kan gebruiken. Wilt u meehelpen publicaties over vogelonderzoek tot stand te brengen? Dat kan op de volgende manieren:

- een eenmalige donatie;
- een periodieke schenkingsovereenkomst (volledig aftrekbaar van de belasting);
- help mee het Fonds bekend te maken. Hoort, zegt het voort!

Meer informatie

> sovon.nl/goldbachfonds

Uilenbeschermer Lydia Barkema (Purmerend, 1966) heeft een druk voorjaar achter de rug. Net als in 2014 piekten de veldmuizen in grote delen van Friesland en dat betekende: nesten van de ineens massaal broedende Velduilen beschermen. 'Dat onvoorspelbare maakt Velduilen zulke fascinerende vogels.'

Liefde voor een pragmatische uil

Wanneer Lydia Barkema samen met collega-uilenbeschermer Klaas Akkerman een weiland in de buurt van Sneek oploopt, schrikt ze even. Er vliegt een Zwarte Kraai laag over een flinke lap ongemeaaid gras in een verder kortgeknipt perceel. Uit het langere gras vliegt géén Velduil op. 'Normaal reageren Velduilen wel op een overvliegende Kraai of andere dreiging, dus ik hoop dat-ie er nog zit!'

De vrees van de onderzoekster blijkt onterecht, wanneer we even later bij het nest worden aangestaard door twee knalgele irissen met grote, gitzwarte pupillen erin. Heel even heeft Barkema de hoop dat ze de volwassen Velduil nog kan vangen om hem of haar te meten, wegen en ringen, maar op het laatste moment kiest de vogel toch de makkelijkste vluchtweg. De rest van de, pak hem beet, twintig minuten die Barkema en Akkerman bezig zijn met het zoeken en ringen en opmeten van maar liefst acht jongen, blijft de volwassen vogel alarmerend boven ons vliegen. Een enkele keer strijkt hij op enkele tientallen meters van ons neer om bijna als een steltloper een 'gebroken-vleugel-act' op te voeren. De onderzoekers kan hij er niet mee van hun stuk brengen.

Piekjaar

'Vroeg in het voorjaar was het eigenlijk al duidelijk dat we weer een bijzonder seizoen zouden krijgen', vertelt Barkema. 'De slaaplaatstellingen van de Grote Zilverreiger lieten indirect al zien dat er veel muizen in het veld zaten. Ook de Blauwe Kiekendieven bleven tot eind april in de binnenlanden van Friesland hangen vanwege de veldmuizen. Op 30 maart stapte een vrijwilliger van de vogelwacht hier in de buurt tot zijn verrassing bijna op een broedende Velduil. Ik ben toen vrijwel direct naar de provincie Fryslân gestapt om subsidie los te krijgen. Dat was nog wel een geregeld, want de afspraken uit 2014 waren niet in een dossier vastgelegd. In 2014 hebben we ook een goed seizoen voor de Velduilen gehad, nadat boeren subsidie kregen om één hectare gras te laten staan rond de broedende uilen. Uiteindelijk is het ook dit jaar gelukt en is er een kostendekkende vergoeding gekomen voor boeren die een stuk gras van één ha ongemeaaid laten tot het kleinste jong vijf weken oud en vliegvlug is.'

'Het observeren van de Velduilen heeft enorm veel inspanning gevergd van onze werkgroep', vertelt Barkema. 'Avonden hebben we gepost rond de sche-

mering, om te kijken waar ze zich bevinden, of ze gedrag vertonen dat op een territorium duidt en vervolgens het nest opzoeken. Vaak was er tijdsdruk van boeren die wilden maaien of bij percelen waarvan we de eigenaar nog niet kenden. Dit leidde soms tot hectische momenten, waarbij we ook met inzet van de vogelwacht hebben gezocht door met een touw tussen twee man over het gras te slepen. Soms bleef de Velduil op haar nest zitten en werd het nest alsnog uitgemeaaid.'

Velduilen blijven veel langer rond het nest hangen dan andere weidevogels. De Velduil broedt vanaf het eerste ei. Legsels variëren van zes tot wel tien eieren. Vanaf het begin van de eileg kan het dus tot drie maanden duren voor het laatste jong is uitgevlogen. In het nest van deze Velduil is ook goed te zien hoe de vogels hun broedseizoen stevig kunnen uitrekken. Het grootste van de vier kuikens die nog in het nest zitten, past maar net in twee grote

DE KLEI

Wetenschapjournalist Rob Buiter maakt voor diverse media reportages over vogels en vogelaars. In de rubriek 'In de Klei' doet hij voor Sovon-Nieuws verslag van zijn ontmoetingen in het veld. Foto's Rob Buiter.

handen. De kleinste is een kruimeltje dat de ogen nog dicht heeft zitten. 'Anders dan veel andere vogels beginnen Velduilen direct na het leggen van het eerste ei met broeden', legt Barkema uit. 'Tussen de jongen zit dus een leeftijdsverschil van steeds een dag of twee. En hoe meer voedsel, hoe meer jongen uiteindelijk vliegvlug zullen worden.'

In het land rondom het nest is duidelijk te zien dat het met dat voedsel dit jaar wel goed zit: het weiland is één grote gatenkaas vol gangen en holletjes van veldmuizen. Wanneer we in een wijde boog rond het nest op zoek gaan naar de eventuele jongen die aan de wandel zijn gegaan, schieten her en der ook muizen voor onze voeten weg. 'In dit nest lagen acht eieren, dus het kan zijn dat er nog vier jongen in het lange gras verstopt zitten.'

Barkema stapt heel behoedzaam door het veld. Onder verschillende pollen laat ze de holletjes zien die de jonge Velduilen met hun kop tussen de stengels hebben vrijgemaakt. 'Als ze nog maar twee weken oud zijn gaan ze al aan de wandel. Dan kunnen ze tot wel honderd meter van het nest af zitten. Door met de vleugels te flappen en te piepen laten ze vervolgens aan de ouders weten waar ze een verse muis kunnen droppen. Vanaf een week of vijf zijn ze vliegvlug.'

Natuureducatie

Tot 2010 werkte Barkema in de zorg, maar rond die tijd koos ze voor een koerswijziging. 'Ik heb bij het IVN de opleiding tot natuurgids gevolgd. Sindsdien heb ik me, grotendeels autodidact, verdiept in de natuur. Sinds 2017 heb ik mijn eigen bedrijf in excursies en natuureducatie. Vogels waren daarbij altijd mijn grootste passie, en dan met name roofvogels en uilen, waarvoor ik ook een ringvergunning heb. Met onze werkgroep 'Roofvogels en uilen Sneek e.o.' houden we hier in de regio bijvoorbeeld ook de Kerkuilen bij, net als Ransuilen en de incidentele Steenuilen. Maar Velduilen zijn echt een geval apart. Het ene jaar heb je helemaal geen broedende Velduilen in de buurt, een ander jaar kunnen er zomaar tientallen paartjes zitten. Ze laten zich helemaal leiden door hun voedsel. Als er eens in de zoveel jaar grote hoeveelheden veldmuizen in een gebied zitten, duiken ze ineens op. Een volgend jaar kan het zomaar zijn dat dezelfde exemplaren tot in Rusland aan toe broeden. Intrigerend vind ik dat. Hoe weten ze waar ze in het voorjaar moeten zijn? Waarschijnlijk hebben ze dat al in de winter onderzocht. We kregen in februari van dit jaar bijvoorbeeld meldingen van groepen van wel vijftien Velduilen bij elkaar.'

Uiteindelijk vinden Barkema en Akkerman, geholpen door de zoekende weidevogelonderzoeker Egbert van de Velde, alle acht jongen van dit nest terug in het hoge gras. De grootste kuikens blijken sinds het laatste bezoek, een week geleden, ruim een ons gegroeid, op een maaltje van veldmuizen, veldmuizen en nog eens veldmuizen. 'Vroeger had je een vrij duidelijke veldmuizencyclus van drie tot vier jaar, maar door het intensieve landgebruik is die cyclus eigenlijk verdwenen', weet Barkema. 'Vijf jaar terug, in 2014 hadden we wel een enorm muizenrijk jaar, en nu dus weer, dat wil zeggen, in delen van de provincie. Er verschenen zelfs beelden in de krant en op internet van honderden muizen die bij een aquaduct hier in de buurt van Sneek naar beneden vielen op het asfalt, bij hun trektochten door het veld.'

'De Velduil is als broedvogel grotendeels uit Nederland verdwenen. Dat er nu zoveel Velduilen hun kansen pakken in een groot-schalig intensief boerenlandschap, waar eens in de zoveel tijd veel voedsel opduikt, is een unicum. Gelukkig blijkt dat we bij veel boeren, met een goed verhaal over de pragmatische Velduil en financiële hulp van de provincie, ook een gewillig oor vinden om deze geweldige vogels te beschermen.'

Het eerste jaar zit er bijna op voor LiveAtlas. Met dank aan alle tellers is de eerste mijlpaal van 10.000 lijstjes overschreden. We verwelkomden tientallen deelnemers die we nog niet van de andere telprojecten kenden. Naast verspreidings- en aantalsgegevens leveren de complete lijstjes nog veel meer leuke informatie op. Zo is het interessant om te kijken hoe trefkansen tussen soorten verschillen tijdens een uurtje tellen.

Trefkansen

De kans om een soort waar te nemen binnen een bepaalde tijdsperiode, door biologen vaak detectie- of trefkans genoemd, hangt van veel factoren af. Een grote vogel zie je makkelijker dan een kleine. Vogels die in open landschappen voorkomen zie je makkelijker dan die in dicht struikgewas. Met geluid als ingrediënt ziet het plaatje er weer heel anders uit: een luidruchtige soort hoor je vaker dan een zwijgzame. Een verre, krassende Gaai valt veel meer op dan de Appelvink die recht boven je hoofd 'tikt'. Ook de leefwijze beïnvloedt de detectiekans. Zo laat een Tuinfluiter zich maar zelden lang en goed bekijken, terwijl de nauw verwante Grasmus daar niet zo moeilijk over doet. De 's nachts actieve soorten als Nachtzwaluw, Ransuil en Houtsnip komen vrijwel alleen op lijsten voor waarbij de moeite is gedaan om nog laat (of juist erg vroeg) in het veld te verblijven. Ook de verspreiding en de talrijkheid van een soort zijn van groot belang: een vogel die vrijwel overal in ons land algemeen voorkomt, zal op veel meer lijsten te vinden zijn dan een soort die alleen maar in Groningen broedt.

Makkelijk waar te nemen

Welke soorten zijn het makkelijkst waarneembaar? We hebben een top 20 gemaakt op basis van 1300 uurtellingen in een kilometerhok (figuur 1). Zulke tellingen duren allemaal even lang en bestrijken ongeveer dezelfde oppervlakte, waardoor de trefkansen redelijk te vergelijken zijn. We keken naar het aantal lijsten waarop een soort voorkomt. Op meer dan de helft van de lijsten prijken Zwarte Kraaien, Houtduiven, Koolmezen, Merels en Vinken.

Trekvogels ontbreken in de top 20 omdat ze niet het hele jaar in Nederland te vinden zijn. Als we zouden corrigeren voor de periode van hun aanwezigheid, zouden Tjiftjaf (nummer 23) en Zwartkop (nummer 30) waarschijnlijk de top 20 wel halen. Treffend is dat de Huismus op plek 22 staat. Dat komt deels doordat veel uurtellingen zijn gedaan buiten stedelijk gebied, maar het geeft ook aan dat Huismussen niet meer zo talrijk zijn als in het recente verleden.

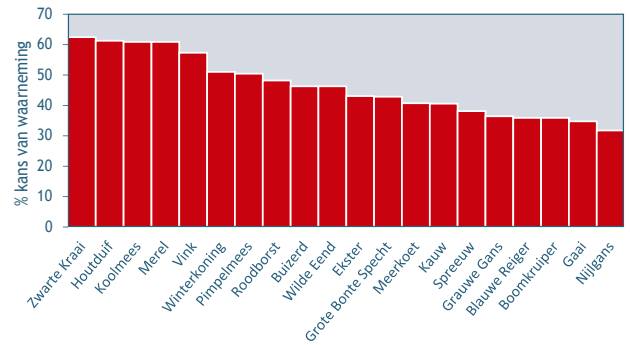
De Zwartkop ontbreekt in de top 20 van meest genoteerde soorten omdat hij in de winter grotendeels buiten Nederland verblijft.

*Ooijpolder, 12 april 2019.
Foto: Harvey van Diek*

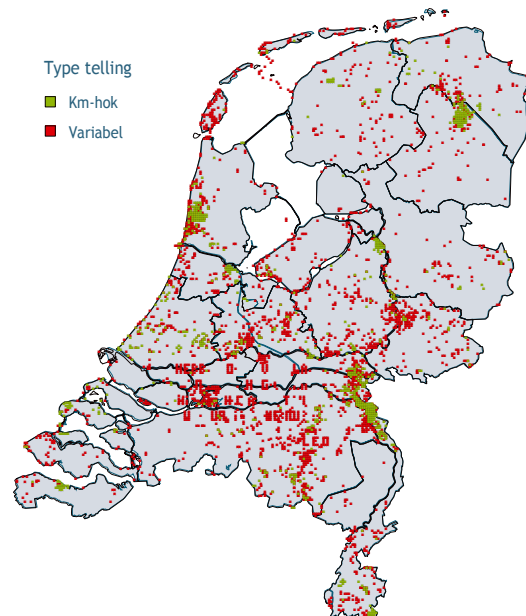

Tuinfluiters zijn maar zelden open en bloot te zien. Maasvlakte, 19 september 2014.

Foto: Martin van der Schalk

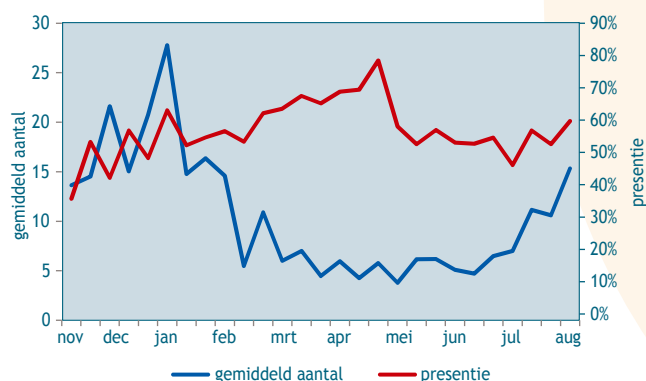
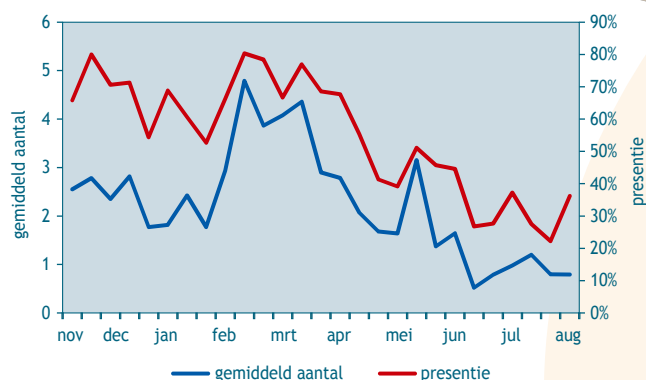
Figuur 1. De kans op minimaal één waarneming van een soort tijdens een uur tellen in een kilometerhok, berekend over de periode 1 november 2018 - 13 augustus 2019.

Figuur 2. Spreiding van complete lijstjes voor LiveAtlas in november 2018 - augustus 2019. Rood zijn tellingen met een variabele tijd en dekking, groen de kilometerhoktellingen gedurende één uur.

Als je overdag een uur buiten bent, kom je in ruim 60% van de gevallen een Zwarte Kraai tegen. Scheveningen, 22 januari 2017.
Foto: Martin van der Schalk

Figuur 3. Presentie (aandeel routes waarop aanwezig) versus gemiddeld geteld aantal vogels tijdens tellingen van ca. een uur lang bij Roodborst (boven) en Wilde Eend (onder).

Aantallen noteren, is dat zinvol?

Veel waarnemers die een LiveAtlas-lijst insturen, beperken zich tot het aankruisen van de aanwezigheid van een soort, of geven alleen het aantal door van min of meer bijzondere soorten. Sommigen kunnen het tellen niet laten en turven of tellen letterlijk alles. Dat levert vaak wel een nuancering van seizoenspatronen op. Zo komen de zangpieken bij Roodborst eind maart/begin april en (in mindere mate) juni nu duidelijker naar voren. Dat geldt ook voor andere soorten, zowel standvogels als Kool- en Pimpelmees als trekkers zoals Fitis en Boompieper. Een soort als de Wilde Eend is het meest verspreid in de broedtijd maar veruit het talrijkst in de wintermaanden (figuur 3). Zulke verschillen zien we bij meer soorten, al leveren soorten die in grote groepen (kunnen) voorkomen nog een springerig beeld op. Naar verwachting zal het effect van toevalswaarnemingen van grote groepen worden gedempt naarmate meer tellingen binnenkomen.

Teldekking

De gepresenteerde top 20 is gebaseerd op uurtellingen met een beperkte spreiding over Nederland (figuur 2, groen). Dit komt omdat een groep enthousiaste kilometerhok-tellers dichtbij huis systematisch te werk gaat. Maar je hoeft niet per se een uur lang in een kilometerhok te tellen, je kunt ook je eigen plan trekken door een volledige lijst op te stellen in een zelf gekozen gebied (langs een zelf gekozen route) en gedurende een zelf gekozen tijd. De spreiding van deze volledige lijsten met een variabele tijd en gebiedsdekking (rood) is veel ruimer. Al zijn er nog grote hiaten, zoals in Midden-Limburg, West-Brabant en Overijssel. We dagen je graag uit om eens een lijstje in te voeren.

● Paul van Els - team LiveAtlas

> www.liveatlas.nl

Op zaterdag 30 november is het weer zo ver: de Landelijke Dag. Een bomvol programma met lezingen van topsprekers en meer dan 80 stands met boeken, optiek, reizen en vogelorganisaties uit heel Nederland. Mis het niet.

Na een bijzondere editie in Apeldoorn bij het verschijnen van de Vogelatlas is de 42^e editie van de Landelijke Dag dit jaar weer terug op de vertrouwde locatie in De Reehorst in Ede. Ruim 40 lezingen in vijf zalen, 80 stands, een programma voor de jeugd en natuurlijk een dag vol ontmoetingen. En we kijken terug op het jaar van Wulp en kijken vooruit naar 2020: het jaar van de Wilde Eend.

Lezingen

Vogelziekten

Veel vogelpopulaties staan onder druk. Welke rol spelen infectieziekten daarin, zoals de recente uitbraak van Usutu bij Merels, of het geel bij duiven en roofvogels? Becki Lawson van de Zoological Society of London doet onderzoek naar de monitoring en preventie van infectieziekten bij vogels. Zij vertelt er alles over in de Schouwburgzaal.

Nieuw Nederland

Het is het nieuwste stukje Nederland: de Marker Wadden. Inmiddels voelen onder meer Visdief, Dwergstern, Krooneend en Geoorde Fuut zich er thuis. En ook de IJseend broedde er; voor het eerst in Nederland. Camilla Dreef neemt ons in

haar lezing in Theatre Azure mee naar de bijzondere broedvogels van de Marker Wadden.

Parallelprogramma's

De Nederlandse Ornithologische Unie (NOU) presenteert in Theatre Cerise een aantal boeiende lezingen over ontwikkelingen in het tracking-onderzoek. En in de Bachzaal heeft het Netwerk Ecologische Monitoring een programma rond haar 20-jarige bestaan.

Informatiemarkt

Door het gehele gebouw zijn standhouders te vinden. Optiek, reizen, boeken en tal van vogelorganisaties uit heel Nederland; ze vertellen je graag alles over hun producten en organisatie.

Test je kennis

Ben jij de ultieme vogelkenner? Ga dan aan het eind van de dag de strijd aan met andere vogelaars in de Mystery Bird Quiz.

Workshops

Scherp je vogelvaardigheden in een van de praktische workshops. Laat je bijvoorbeeld door meeuwenexpert Merijn Loeve bijpraten over het determineren van meeuwen, of duik dieper in het gebruik van Avimap.

Datum:
zaterdag 30 november
Locatie:
De Reehorst, Ede
Entree:
10 euro, leden
en tellers 5 euro

Aanmelden

Meld je vooraf aan voor de Landelijke Dag via sovon.nl/ld. Je hoeft dan niet op de dag zelf in de rij te staan om te betalen en je kunt van tevoren je voorkeur voor lezingen doorgeven. Via de button 'Aanmelden' bestel je je toegangskaart. Let op, leden en vrijwilligers kunnen kiezen voor een ticket met aangepast tarief. Voor de workshops zijn beperkt plaatsen beschikbaar. Hiervoor is aanmelden noodzakelijk en geldt: vol is vol.

Vogelatlas

De Vogelatlas is een must have voor elke vogelliefhebber. Tik in de stand van Sovon in Foyer New York een exemplaar op de kop voor de speciale ledenprijs van € 39,95 en bespaar jezelf de verzendkosten.

Praktisch

Bereikbaarheid

Congrescentrum De Reehorst ligt op 5 minuten loopafstand van station Ede-Wageningen. Kom dus vooral met de trein. Kom je toch met de auto, dan kun je deze kwijt op het parkeerterrein van De Reehorst zelf (600 plekken). Ervaring leert dat deze parkeerplaats snel vol zit. In dat geval is het ook nog mogelijk om te parkeren bij het station. Meer informatie en bereikbaarheid via www.reehorst.nl

Catering

Op verschillende plekken in het gebouw kun je koffie, thee, broodjes en andere versnaperingen kopen. De Reehorst heeft ook een restaurant waar je gedurende de dag en na afloop nog een hapje kunt eten.

Organisatie

De Landelijke Dag wordt georganiseerd door Sovon in samenwerking met Vogelbescherming en de NOU. Meopta is de vertrouwde hoofdsponsor van de Landelijke Dag. Ook dit jaar hebben ze een interessante verrekijkeractie voor bezoekers. Hou de website sovon.nl/ld in de gaten!

Foto: Koos Dansen

**Volledig
programma en
aanmelden op
sovon.nl/ld**

Jagersstand op de Landelijke Dag: een terugblik

In de aanloop naar de Landelijke Dag 2018 ontstond reuring over de komst van de Jagersvereniging met een informatiestand. Zo veel zelfs dat we ons genoodzaakt zagen om hun komst af te blazen. Afgelopen voorjaar evalueerden bestuur en ledenraad deze gebeurtenissen. De belangrijkste conclusies willen we hierbij graag delen.

Een korte terugblik

Nadat bekend werd dat de Jagersvereniging op de Landelijke Dag aanwezig zou zijn met een stand, regende het al snel boze reacties via sociale media, mail en telefoon. Onze toelichting - dat een informatiestand past bij het open karakter van de Landelijke Dag en binnen onze missie als objectieve en neutrale onderzoeksorganisatie - kon niet iedereen overtuigen (zie ook kader). Maar waar de een fel gekant was tegen de komst van de Jagersvereniging, vond de ander de stand prima. De tegenstanders kregen daarbij wind in de zeilen vanuit de anti-jacht lobby, vooral op sociale media. De emoties liepen soms hoog op. Een ongewone situatie voor Sovon, waarbij de felheid en de omvang van de discussie ons behoorlijk verraste.

Omdat alle ophef het feestelijke karakter van de Landelijke Dag dreigde te verstoren, werd uiteindelijk besloten om de stand niet toe te laten. Daar was een deel van de achterban gelukkig mee en een ander deel weer teleurgesteld over, maar het zorgde er wel voor dat de Landelijke Dag met de presentatie van de Vogelatlas een heel geslaagd feest werd.

Evaluatie

Afgelopen voorjaar bogen bestuur en leden-

raad zich over de besluitvorming rondom de komst van de jagerstand. Dat leverde de volgende conclusies en acties op:

1. Het besluit om de stand op de Landelijke Dag toe te staan past goed binnen de missie van Sovon 'vogels tellen, vogels kennen, kennis delen'. Leden en waarnemers keken heel verschillend tegen deze aanwezigheid aan. Een belangrijk onderdeel in de discussie was het karakter van de Landelijke Dag: een inspirerende en feestelijke dag voor vogelaars van allerlei pluimage en in het bijzonder tellers en leden. Het kan in sommige gevallen dus leiden tot botsing van wensen en belangen. Om dit in de toekomst in betere banen te leiden, stellen we enkele handzame toelatingscriteria voor standhouders op die we op de website gaan publiceren
2. De missie en rol van Sovon zijn onvoldoende bekend bij een deel van de achterban en daarbuiten. Sovon wordt vaak geassocieerd met natuurbescherming. En dat is begrijpelijk als je bedenkt dat onze informatie en kennis regelmatig leidt tot een betere bescherming van natuurwaarden. Daarnaast is natuurbescherming de op één na sterkste drijfveer van waarnemers (bijdragen aan kennis over

de vogelstand staat op nummer één; Vogelbalans 2018). Toch is Sovon geen beschermingsorganisatie maar een onderzoeksorganisatie (zie kader).

Om duidelijker te maken wat de rol van Sovon is, en vooral hoe verschillende partijen onze kennis toepassen, gaan we hier vaker aandacht aan besteden in onze uitingen.

3. De besluitvorming binnen de vereniging is op zich correct verlopen (de komst van de Jagersvereniging is vanwege de verwachte gevoeligheid vooraf besproken met de ledenraad), maar verdient achteraf geen schoonheidsprijs. Met name de agendavorming voor de ledenraad kan beter. Om de betrokkenheid van de achterban bij belangrijke besluiten te vergroten, zou het ook goed zijn als leden vaker van of over de ledenraad horen.

Tot slot

Met deze terugkoppeling is de evaluatie afgerond en gaan we aan de slag met de voorgenomen acties. En natuurlijk met waar het allemaal om draait: het verzamelen van kennis over de ontwikkelingen in de vogelstand in Nederland ten behoeve van beleid, beheer en wetenschap!

Wil je reageren dan kan dat naar carolyn.vermanen@sovon.nl

● **Carolyn Vermanen**

> sovon.nl/ledenraad

Objectieve informatie verzamelen om beter ontwikkelingen te begrijpen. Foto: Peter Eekelder

Missie: waar staat Sovon voor?

De missie van Sovon wordt eens per vier jaar bediscussieerd met bestuur en ledenraad en wordt vastgelegd in de Meerjarenvisie. Deze luidt als volgt: Objectieve informatie over vogels is nodig is om de kennisvragen vanuit het natuurbeleid, beheer en maatschappij te kunnen beantwoorden. Met kennis over wilde vogels en de natuur helpen we zo de maatschappij om de natuurlijke leefomgeving en de ontwikkeling daarin beter te kunnen begrijpen en/of te beoordelen. Daarbij zorgen we voor goede borging van kwaliteit, onafhankelijkheid en objectiviteit. Die missie is kort samengevat in het motto:

Sovon: vogels tellen, vogels kennen, kennis delen

Of, zoals Albert de Jong van Sovon het ook wel eens toelicht: 'Wij (de vereniging Sovon) zijn waarnemers en onderzoekers. Vaak met een beschermershart, maar dat is niet onze doelstelling. We zorgen voor kwalitatief goede gegevens en we laten het beschermingswerk aan Vogelbescherming en anderen over. Maar wel graag op basis van wetenschappelijke kennis - ook wel 'science-based' genoemd - dát vinden we belangrijk.'

Van vogels tellen naar Vogelrichtlijn

Wulpen op weg naar slaappleats. Aijen, 6 juni 2014.
Foto: Fred Hustings

Sovon-Nieuws jaargang 32 (2019) nr 3

We hebben er onze Natura 2000-gebieden voor een deel aan te danken. Ook de bescherming van vogelsoorten via de Wet natuurbescherming vloeit eruit voort: de Vogelrichtlijn. Veel vogelaars zullen wel eens van deze richtlijn gehoord hebben. Waar gaat deze precies over? En heeft dit juridische middel effect? We leggen wat vragen voor aan André van Kleunen, senior projectleider bij Sovon.

De Vogelrichtlijn werd in 1979 van kracht. Kun je schetsen wat de richtlijn doet?

Kort gezegd beschermt deze richtlijn alle Europese vogels die van nature in het wild voorkomen. Dat gaat via twee sporen. Het eerste is de bescherming van soorten, waardoor je bijvoorbeeld geen schadelijke handeling mag uitvoeren zoals nesten vernielen. Het andere is de bescherming van

leefgebieden van vogelsoorten waarvoor Vogelrichtlijngebieden zijn aangewezen. Het is een richtlijn, dus lidstaten moeten deze zelf in wetgeving omzetten. In Nederland is dat gebeurd in de Wet natuurbescherming.

Eind van dit jaar dient Sovon de nieuwe Nederlandse Vogelrichtlijnrapportage in bij het ministerie van LNV. De rapportage gaat naar de Europese Commissie. Aan de basis van het rapport liggen vogeltellingen. Kun je uitleggen hoe bijvoorbeeld een broedvogeltelling bijdraagt aan Europese politiek?

We gebruiken allerlei vogeltellingen, zoals van het Broedvogel Monitoring Project en het meetnet Watervogels, maar ook andere gegevens die vrijwilligers verzamelen. Op basis daarvan vatten we de aantallen, verspreiding en veranderingen van vogelpopulaties samen. Vervolgens worden alle nationale overzichten gebundeld tot een overzicht van de status van vogelpopulaties in de Europese Unie (EU). Dat is belangrijke informatie voor het Europese natuurbeleid, want hiermee wordt geëvalueerd of er voldoende maatregelen zijn genomen voor het behoud van soorten in het licht van de Vogelrichtlijn. De landelijke gegevens zijn overigens ook belangrijk voor nationaal gebruik, zoals toetsingen in het kader van de Wet natuurbescherming bij ingrepen in of nabij Vogelrichtlijngebieden.

André van Kleunen.
Foto: Harvey van Diek

Het Lauwersmeer is een van de Vogelrichtlijngebieden. Hier zicht op de Sennerplaat vanuit het Diepsterbos.
Foto: Peter de Boer

Er is ook een Europese Rode Lijst. Hoe verhoudt die zich tot de rapportage?

Birdlife Europe (de overkoepelende Vogelbescherming, red.) vat de nationale rapportages in opdracht van de Europese Commissie samen. Birdlife stelt de Rode Lijst voor de EU op en evalueert de populatiestatus van vogels in dit gebied. De Rode Lijst is dus een graadmeter die het beleid ondersteunt.

Schematische weergave van hoe vogeltellingen uiteindelijk op Europees beleidsniveau gebruikt worden.

De Wulp staat in bijlage 2b van de Vogelrichtlijn. Wat houdt dat in?

De Wulp is op grond van de Vogelrichtlijn in alle EU-landen beschermd, net als alle andere in het wild levende vogels die van nature in Europa voorkomen. Wulpen mogen niet opzettelijk gevangen en gedood worden, maar voor de jacht geldt een uitzondering op dat verbod. Jacht mag onder strikte voorwaarden worden toegestaan op soorten die in bijlage 2 staan, waarin twee categorieën worden onderscheiden. De Wulp mag volgens bijlage 2b in Denemarken, Frankrijk, Ierland en het Verenigd Koninkrijk worden bejaagd, maar die landen zijn niet verplicht om dit toe te staan. Ze mogen de jacht zelfs verbieden, zoals Denemarken, Ierland en het Verenigd Koninkrijk hebben gedaan bij de Wulp.

We riepen 2019 uit tot Jaar van de Wulp omdat de broedaantallen in heel Europa dalen. Hoe kan het dat er in Frankrijk nog altijd op Wulpen mocht worden geschoten?

Dat is voor een belangrijk deel het gevolg van de jagerslobby en politieke beslissingen. In Frankrijk staat de Wulp, net als de Zomertortel, op de nationale lijst van vogelsoorten die tijdens het jachtseizoen

Op 27 augustus 2019 verbood de *Conseil d'État*, de hoogste bestuursrechter in Frankrijk, de jacht op Wulpen. Eerder die maand accepteerde milieuminister Elizabeth Borne nog dat er jaarlijks maximaal 6000 Wulpen geschoten mochten worden. Franse vogelbeschermers vochten dat quotum met succes aan. In hun campagne tegen de vogeljacht wezen ze op het veertigjarig jubileum van de Vogelrichtlijn. Hoe zit het met de beschermingsstatus van de Wulp in Europa? Harm Dotinga, senior jurist bij Vogelbescherming Nederland, geeft uitleg.

bejaagd mogen worden. Vanaf 2012 was de jacht, na een paar jaar van opschorting, toch weer toegelaten in de kustgebieden. De overheid wilde het ook in 2019-2020 toestaan om maximaal 6000 Wulpen te schieten, in weerwil van een advies van wetenschappers om de jacht te stoppen. Dat besluit is nu door de rechter opgeschort op verzoek van de Franse vogelbescherming (LPO). Voorlopig kunnen er dus geen Wulpen legaal worden geschoten.

Welke rol speelde de Vogelrichtlijn in de rechtsgang?

Een sleutelrol. Jacht mag alleen worden toegestaan als de instandhouding van een soort niet in gevaar wordt gebracht. Aan die voorwaarde werd in dit geval niet voldaan en daarom was de jacht op de Wulp onrechtmatig. De rechter stelde vast dat de staat van instandhouding van de Wulp slecht is en dat er maatregelen voor het behoud en herstel in het hele verspreidingsgebied nodig zijn. Hij verwees daarbij naar het internationale beschermingsplan voor de Wulp.

● **Albert de Jong**

Harm Dotinga.

Foto: Vogelbescherming

Ten behoeve van...

De vereniging Sovon Vogelonderzoek Nederland organiseert landelijke vogeltellingen en voert onderzoek uit ten behoeve van beheer, beleid en wetenschap. 74% van onze vrijwilligers gaf via een enquête aan graag meer informatie over het gebruik van telgegevens voor natuurbescherming- en beheer te willen krijgen. In deze serie belichten we daarom het gebruik voor beheer, beleid en wetenschap. In deze vierde bijdrage een voorbeeld van beleid.

Lachstern en Reuzenstern, twee doortrekkers die op slaapplaatsen worden geteld

Ons land is van belang voor doortrekkende Lachsterns en Reuzensterns uit noordoostelijker gebieden. Beide soorten blijven in de nazomer enige tijd bij ons hangen. De aantallen worden dan gevolgd met simultaantellingen op gemeenschappelijke slaapplaatsen. Terwijl de een zeldzamer wordt, neemt de ander toe.

Lachstern een schim van het verleden

De afgelopen eeuw is de Noordwest-Europese broedpopulatie Lachsterns gereduceerd tot één kolonie van enkele tientallen broedparen, bij het Duitse Waddendorpje Neufelderkoog in de Elbemonding. Ringaflezingen tonen aan dat deze vogels voor een groot deel via Noord-Nederland op weg gaan naar hun Afrikaanse overwinteringsgebieden. Ze verblijven hoofdzakelijk in de Kop van Noord-Holland en in Groningen. In 2019 ging het naar verluidt om 44 paren met een, ondanks beschermingsmaatregelen, matig broedsucces.

In de zomer van 2019 zijn de in Nederland verblijvende aantallen vastgesteld tijdens drie simultaantellingen. Het hoogste aantal was 23 exemplaren op 3 augustus, waarvan 21 op Balgzand (NH) en twee bij de Dollard (Gr). Waarschijnlijk zijn er in het laatste geval vogels gemist, althans wanneer de

Lachsterns die in augustus rond de zandwinplassen bij Alteveer in het zuiden van de provincie Groningen foerageren in de Dollard slapen. Dat zijn er heel wat meer dan het getelde tweetal, op sommige dagen zelfs 10-25 exemplaren (waarneming.nl). Het zou in de Dollard wenselijk zou zijn om met meer mensen te tellen, voor het geval de vogels over een breed front op de slaapplaats aankomen. Intrigerend is een waarneming op 19 juli (buiten de simultaantellingen om) van een invallende groep van 19 Lachsterns in de Dollard. Misschien zijn deze vogels later verkast naar Balgzand.

Het totale aantal Lachsterns op de Nederlandse slaapplaatsen fluctueerde de laatste tien jaar tussen 17 en 31 exemplaren. Dit is een minimum, gezien de telperikelen in de Dollard. Hoe dan ook staan de aantallen in schril contrast met die van vóór 1950, toen er wel eens 400 Lachsterns alleen al

Adulte Lachstern, een soort waarvan de aantallen in Noordwest-Europa bedenkkelijk geslonken zijn. Oude Sluis NH, 6 augustus 2017. Foto: Fred Visscher

Reuzensterns, volwassen vogel en geringde juveniel, op de Kinseldam. Foto: Roely Bos (waarneming.nl)

Veel Reuzensterns uit het Oostzeegebied zijn geringd (hier twee adulten, met jonge Kokmeeuw). IJsselmonde, 22 augustus 2019.
Foto: Cor Fikkert

Lachsterns foerageren voornamelijk binnendijks. Schagen, 18 augustus 2017.
Foto: Fred Visscher

op Balgzand werden geteld. Deze zullen vooral uit Denemarken afkomstig geweest zijn, waar destijds enkele honderden paren nestelden. De soort is daar als broedvogel sinds 2015 verdwenen.

Reuzenstern minder zeldzaam

Reuzensterns afkomstig uit het Oostzeegebied bezoeken in de nazomer slaappleatsen rond de Friese IJsselmeerkust, in de IJsseldelta en het Zuidlaarder- en Lauwersmeergebied. Ze slapen bij voorkeur bij eilandjes, in water dat niet hoger komt dan de enkels. Fluctuerende waterniveaus kunnen slaappleatsen nogal eens doen verschuiven en dit was ook in de droge zomer van 2019 het geval. Rijkswaterstaat hield het waterpeil in het IJsselmeer vrij hoog en slechts enkele slaappleatsen waren goed bezet. In zijn totaliteit ging het in 2019 echter om forse aantallen.

Op 30 augustus, de laatste van drie simultaantellingen, waren er minimaal 146 Reuzensterns in Nederland aanwezig. Het leeuwendeel zat, zoals wel vaker, bij de Steile Bank aan de Friese IJsselmeerkust: op 30 augustus 70 en begin september liefst 100! Bij Paesens buitendijks (Fr) zaten op 23 augustus 39 exemplaren en een week later 31. Ook rond Groningstad slapen (steeds meer?) Reuzensterns, zoals in de Westerbroekstermadepolder, waar het maximum 10 exemplaren bedroeg. Mogelijk biedt nieuwe natuur rond de stad, zoals de Onlanden of Tusschenwater bij Zuidlaren, ruimte aan slapers die tot nu toe over het hoofd zijn gezien. Waarnemingen van Reuzensterns laat in de middag op de Marker Wadden suggereren dat ook hier ergens een slaappleats was.

Reuzensterns waren tot pakweg 1970 zeldzaam in Nederland. Met een toene-

mende broedpopulatie in het Oostzeegebied nam ook het aantal waarnemingen bij ons sterk toe. Vanaf 2012 worden bij simultaantellingen meer dan 100 Reuzensterns geteld. De aantallen stabiliseren de laatste jaren rond de 150.

Oproep

Om volgend jaar tot een nog betere telling te komen kunnen we meer tellers in de Dollard goed gebruiken! Laat van je horen als je wilt bijdragen om een goed beeld te krijgen van de verblijfsdynamiek van trek-kende Lachsterns in Nederland.

Bij de Reuzenstern is het zaak om alert te blijven op nieuwe slaappleatsen van deze imposante soort, bijvoorbeeld in de nieuwe natuurgebieden in de provincie Groningen.

● Paul van Els

	Vogel- en natuurreizen vogels vliegen, wij bewust niet	
	Vogelreizen 2020	
	Roemenië Donaudelta, Macin, Histria	apr-mei
	NIEUW: Frankrijk Camargue, Gorges en Causses	02-05
	Polen Biebrza en oerbos Bialowieza	08-05
	Polen Kano: Biebrza en Czarna Hancza	22-05
	Engeland/Schotland Farne Islands, Bass Rock, Cheviots	30-05
	Zweden Falsterbo	26-09
	In Polen ook individuele reizen en maatwerk voor eigen groepjes	
	agronatura.nl 085-7853820 info@agronatura.nl	

Leer de fijne kneepjes met een cursus

Hoe noteer ik een alarmerende Merel tijdens mijn broedvogeltelling? Hoe kan ik een grote groep ganzen zo goed mogelijk tellen? Om je als vogelaar de fijne kneepjes van het vogel-telvak te leren organiseert Sovon cursussen door het hele land. Daarbij combineren we de theorie en praktijk.

Door in kleine groepjes in het veld op pad te gaan, leer je met een andere blik te kijken. Ook al ben je misschien al jaren actief. Zoals een cursist uit Leiden het verwoordde: 'Heb erg genoten van de cursus. Tel al een aantal jaar en heb toch nieuwe dingen geleerd en ga met een opgefriste blik het veld in.'

Programma

Komende winter en voorjaar organiseren we weer verschillende watervogel- en broedvogelcursussen. Op sovon.nl/cursus vind je het programma. We verzorgen ze graag samen met (vogel)werkgroepen en bekijken dan wat we met elkaar kunnen organiseren.

Nieuw: online watervogelcursus

Nagaan of je kennis van watervogels op peil is? En leren hoe je mee kunt doen aan het watervogelproject? Op cursus.sovon.nl vind je sinds kort de nieuwe online-cursus. Je kunt hem gratis en zonder verplichting doen. De cursus is een goede voorbereiding op telwerk in het veld.

Tip voor de winteravonden

De website BirdID.no is ideaal om je kennis op donkere winteravonden bij te schaven. Je kunt op elk niveau en eindeloos oefenen met geluiden en foto's. Zelfs voor doorge-winterde vogelaars een uitdaging.

> sovon.nl/cursus

Dit voorjaar leidden we tachtig nieuwe broedvogeltellers op. Foto: Harvey van Diek

In memoriam Ray Teixeira

Op 1 augustus j.l. is Ray Teixeira overleden, de eerste werknemer van Sovon en vanwege 'zijn' broedvogelatlas bij vele generaties vogelaars bekend. Ray kampte helaas al wat langere tijd met gezondheidsproblemen. Hij werd 78 jaar oud.

Achter opmerkelijke prestaties gaan vaak opmerkelijke mensen schuil. Dat geldt zeker voor de totstandkoming van de *'Teixeira (1979)'*, de eerste Nederlandse broedvogelatlas. Een publicatie die decennia lang niet weg te denken was uit literatuurlijsten van rapporten, artikelen en boeken over Nederlandse vogels. Nu Sovon onlangs de vierde vogelatlas publiceerde, zou je bijna denken dat het opzetten, uitvoeren en afronden van zo'n project 'gewoon' is. Niets is minder waar en zeker toen niet. Begin jaren zeventig was een landdekkend telproject voor broedvogels, waarbij vrijwilligers bijna alle gegevens verzamelen, nog niet eerder vertoond in ons land. Er bestond zelfs geen organisatievorm voor.

Ray kreeg als net afgestudeerd bioloog de niet geringe taak dit klusje te klaren. Het toenmalige Sovon-bestuur schatte in dat hij de juiste man was om de tellers bij de hand te nemen, te inspireren en uit te dagen. Zijn achtergrond in het leger was in dit opzicht bijzonder; hij werkte hier enkele jaren voordat hij biologie ging studeren en daarmee zijn grote passie, vogels, ging volgen.

Ray bewees in zijn rol als atlascoördinator het gelijk van het bestuur: het eerste atlasproject werd een doorslaand succes, zowel qua opzet, uitvoering en inhoud als qua eindproduct. Het ging lang niet altijd gemakkelijk, er kwam veel pionieren bij kijken en er moest

hier en daar flink worden gepraat om voor elkaar te krijgen dat overal met dezelfde methodiek werd geteld. Bij het 40-jarig jubileum van Sovon in 2013 keek hij terug op die periode met de woorden hij het eigenlijk 'gewoon een baan' had gevonden. Die uitspraak kan met de wijsheid van nu gerust een understatement genoemd worden, want die eerste atlas was een prestatie van groot formaat.

Het succes van de atlas bleek vervolgens een uitstekende basis voor vervolgprojecten, zoals de jaarrond atlas en de monitoring-projecten. Opmerkelijk genoeg koos Ray er echter zelf voor om een andere kant op te gaan. In zijn laatste Sovon-jaar pakte hij de studie tandheelkunde op om daarna een tandartspraktijk te beginnen in West-Brabant.

De vogels vergat hij zeker niet: hij bleef enige jaren bestuurlijk actief voor Sovon, was 12 jaar redacteur van het tijdschrift *Ardea* en vervulde jarenlang een stimulerende rol bij de West-Brabantse vogelwerkgroep. Mede onder zijn bezielende leiding kwamen daar veel goede (tel)projecten van de grond, uitmondend in een uitstekende regionale broedvogelatlas. De vogelkennis over dit tot dan vrij onbekende gebied nam daardoor enorm toe. Hij bleef daarbij heel kritisch, zeker waar het de meetnetten van Sovon betrof die hij van een afstand volgde. De daaruit voortkomende discussies ging hij bepaald niet uit de weg, wat heeft bijgedragen aan de structurele kwaliteitsverbetering van de meetnetten.

Met zijn overlijden is Nederland een markante vogelaar armer. Via zijn broedvogelatlas zal hij nog lang blijven voortleven en een onlosmakelijk onderdeel blijven vormen van de geschiedenis van Sovon.

Theo Verstrael

Roeken schermen hun nesten af tegen kleptomane burens. *Sliedrecht, 4 maart 2019. Foto: Albert de Jong*

Ontwikkelingen bij vogelsoorten met jaarrond beschermde nesten

In juni heeft Overijssel een lijst gepubliceerd met vogelsoorten waarvan de nesten jaarrond beschermd zijn. Alvorens hierop nader in te gaan is het goed om deze aanpak nog even uit te leggen, want de lijst is als zodanig niet terug te vinden in de Wet natuurbescherming.

Alle van nature in Europa voorkomende vogelsoorten zijn sinds 1979 beschermd in het kader van de Europese Vogelrichtlijn. De EU-lidstaten hebben, voor zover nodig, hun nationale natuurwetgeving daarmee in lijn gebracht. In Nederland is dat geregeld in de Wet natuurbescherming (de opvolger van de Natuurbeschermingswet 1998 en de Flora- en faunawet), waarin vogels een 'eigen' soortbeschermingsregime hebben. Bij deze bescherming gaat specifieke aandacht uit naar vogelnesten. Het is namelijk verboden om opzettelijk nesten en eieren van vogels te vernielen of te beschadigen, of nesten van vogels weg te nemen.

De bescherming van vogelnesten geldt voor de meeste vogelsoorten in beginsel alleen in het broedseizoen. Buiten het broedseizoen kan er echter van alles gebeuren waardoor het nest of de nestlocatie niet meer gebruikt kan worden. Zo kan een gebouw met gierzwaluwnesten gerenoveerd zijn, waardoor invliegopeningen zijn verdwenen. Ten behoeve van een aantal vogelsoorten die speciaal gevoelig zijn voor ontwikkelingen op de broedlocatie buiten het broedseizoen, is afgesproken om nesten en de directe 'functionele' omgeving van deze soorten jaarrond te beschermen.

Let wel: alle inheemse vogelsoorten zijn jaarrond beschermd, maar hun nesten veelal alleen als ze eieren of jongen bevatten. Onder de soorten met jaarrond beschermde nesten behoren onder andere in gebouwen broedende vogels en een aantal soorten roofvogels en uilen, die soms jaren achtereen hetzelfde nest benutten.

Zoals aangegeven is van soorten met jaarrond beschermde nesten ook de 'functionele leefomgeving' beschermd. Deze is niet altijd helder af te bakenen, maar het gaat om de directe nestomgeving. Bij een Steenuil zou het bijvoorbeeld niet alleen gaan om de knotwilg waarin deze broedt, maar ook de hele rij knotwilgen, alsmede het aangrenzende graslandperceel waar vooral gejaagd wordt.

De soortenbescherming wordt sinds de invoering van de Wet natuurbescherming in 2017 geregeld door de provincies. Elke provincie kan hier binnen de Europese en nationale kaders eigen beleid voor vaststellen. Dat gebeurt door middel van provinciale 'beleidsregels' waarin de bescherming nader wordt ingevuld. De lijst met soorten met jaarrond beschermde nesten is dus niet als zodanig opgenomen in de Wet natuurbescherming.

De landelijke lijst met jaarrond beschermde nesten is inmiddels door twee provincies aangepast, in Limburg (december 2017) en Overijssel (juni 2019). In Overijssel resulteerde dit in een nieuwe lijst van 48 vogelsoorten die in deze provincie een belangrijk leefgebied hebben. Voor deze soorten geldt dat hun nesten, rust- en verblijfplaatsen gedurende het gehele jaar beschermd zijn. De provincie heeft dit in de Beleidsregel Natuur 2017 opgenomen. Daarnaast heeft de provincie aan Sovon gevraagd om de verspreidingsinformatie uit de Vogelatlas te vertalen in provinciale leefgebiedenkaarten. Een mooi voorbeeld van een nuttige nieuwe toepassing van de Vogelatlas!

Meer informatie over deze onderwerpen en de relevante soorten is te vinden op websites van de provincies, waaronder de volgende websites voor de aangepaste provinciale lijsten.

- > www.limburg.nl/algemeen/zoeken/@2018/soortenbescherming/
- > www.overijssel.nl/loket/vergunning/milieu-natuur/wet-3/.

● Rob Vogel

Bellebaum J. & Koffijberg K. 2018. Present agri-environment measures in Europe are not sufficient for the conservation of a highly sensitive bird species, the Corncrake *Crex crex*. *Agriculture, Ecosystems & Environment* 257: 30-37. doi.org/10.1016/j.agee.2018.01.018.

In de afgelopen zomer werden record-lage aantallen Kwartelkoningen in Nederland gemeld. En niet alleen bij ons, ook in landen met veel grotere broedpopulaties, zoals Letland, neemt hun aantal al jarenlang af. Deze situatie contrasteert met de opleving van de populatie rond de eeuwwisseling. Internationaal gezien wordt de soort op dit moment niet als bedreigd beschouwd.

Kwartelkoning.

Foto: Ruurd Jelle van der Leij

Dat laatste is nog maar de vraag, in ieder geval wat betreft Europa.

Kwartelkoningen broeden in grote delen van hun broedareaal in hooilanden en zijn daar sterk afhankelijk van agrarische activiteiten. Ten aanzien van vegetatiestructuur en maaidata zijn Kwartelkoningen nog veeleisender dan de meeste weidevogels. Vanwege hun late broedseizoen, met twee broedsels, vergt bescherming een hele specifieke aanpak. De schaal waarop maatregelen voor Kwartelkoningen worden uitgevoerd is vaak ontoereikend, zo blijkt uit een analyse.

In 33 landen waar Kwartelkoningen voorkomen werd informatie opgevraagd over de aard en de schaal van het uitgevoerde kwartelkoningbeheer. Die informatie werd vergeleken met het aantalsverloop (zie ook *Die Vogelwelt* 136: 75-87). In de meeste West-Europese landen (waaronder Nederland) nam het aantal Kwartelkoningen na 2002 gestaag af, of er nu wél of géén beheer werd toegepast. Intensivering van het agrarische bedrijf in de nieuwe Oost-Europese EU-lidstaten zorgde er bovendien voor dat de klassieke problemen die Kwartelkoningen al vroeg in de vorige eeuw in West-Europa parten speelden, nu ook optreden in de oostelijke bolwerken in bijv. Polen en de Baltische staten. Terreinbeheer voor Kwartelkoningen staat daar vaak nog in de kinderschoenen of ontbreekt er, waardoor *de facto* maar een klein deel van de internationale broedpopulatie met maatregelen wordt bereikt. Maar ook elders valt er het nodige te verbeteren. Welke maatregelen Kwartelkoningen helpen is goed bekend, maar toepassing ervan vergt aantrekkelijke opties voor boeren en pachters, een goede begeleiding en advies, en implementatie op een voldoende groot schaalniveau. Dat zo'n aanpak werkt, bewijzen de ervaringen in Schotland, waar in meer dan 50% van het broedareaal maatregelen werden getroffen en waar de populatie als één van de weinige herstelde. Op het continent is een gerichte en grootschalige aanpak nog belangrijker. Kwartelkoningen zijn er veel mobieler dan in Schotland en een goede aanpak in enkele landen (zoals in Nederland) is onvoldoende voor de populatie als geheel.

Even voorstellen: Marcel Wortel

Per 1 augustus is Marcel Wortel (46) begonnen als communicatieadviseur bij Sovon. Hij vervangt Laurien Holtjer die een uitdagende nieuwe baan bij *Rewilding Europe* begonnen is.

Marcel studeerde Milieuwetenschappen in Amsterdam en werkte als voorlichter bij onder andere het Radboudumc en de Universiteit van Amsterdam: 'Al tijdens mijn studie ontdekte ik dat ik het communiceren over onderzoek veel leuker vond dan het doen van onderzoek zelf.'

Ook bij Sovon zal hij zich bezig houden met de communicatie over het onderzoek. Veel vrijwilligers zullen hem tegenkomen als coördinator van de Landelijke Dag op 30 november. 'Ik heb al veel evenementen georganiseerd, van groot tot klein, maar ik geloof niet eerder een dag die al meer dan 40 jaar terug gaat. Ik kijk er enorm naar uit.'

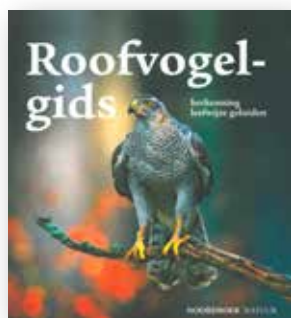
Hij is in zijn vrije tijd veel buiten te vinden. Tussendoor is hij vier dagen per week aan het werk op het Sovon-kantoor. Kijk voor contactinformatie op sovon.nl

De bergeend

Het zestiende deel uit de vogelserie van Atlas Contact gaat over een soort die bijna iedereen kent. Minder bekend is dat de Nederlandse dichtheden binnen Europa onovertroffen zijn. De soort, oorspronkelijk een kustvogel maar tegenwoordig tot diep in het binnenland broedend, neemt in heel Europa in aantal toe, vooral dankzij bescherming. Albert Beintema (die in deze serie ook het met de Jan Wolkers prijs bekroonde boek over de Grutto schreef) heeft al tientallen jaren wat met deze soort, verdiepte zich in de materie en zette zijn bevindingen op schrift.

176 blz., € 24,99 E-book € 14,99,
Atlas Contact

Roofvogelgids - herkenning, leefwijze, geluiden

Valt er nog iets toe te voegen aan de uitgebreide reeks roofvogeldeterminatiewerken? Blijkbaar wel, want er is weer een nieuw boek verschenen, de fraaie Roofvogelgids van Lars Gejl. Deze behandelt alle broedende roofvogels van Europa en is geïllustreerd met meer dan 520 nieuwe foto's, gemaakt door Europese topfotografen. Op vergelijkingsplaten worden op elkaar lijkende soorten naast elkaar getoond, ter ondersteuning van een snelle en zekere determinatie.

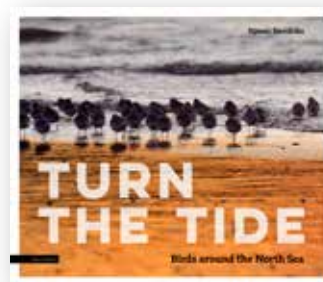
304 blz., € 32,50 Bornmeer/Noordboek

Vogelsporen

Veel vogels kun je herkennen aan de sporen die ze achterlaten. In dit boek van Roy Brown en anderen komen in ruim 1000 illustraties en begeleidende teksten onder andere pootafdrukken, veren, braakballen, schedels en nesten aan de orde. Kortom, een fijne gids voor het leren herkennen van de meest voorkomende Europese vogelsoorten aan hun sporen.

352 blz., € 25,- Kosmos Uitgevers

Turn the tide / Vogels rond de Noordzee

Tweetalige uitgave waarin Sijmen Hendriks verslag doet van een reis van 4,5 jaar rondom de Noordzee. Prachtige foto's van vogels en de landschappen waarin ze leven, van majestueuze natuur tot grimmige industriegebieden, voorzien van beknopte informatie.

240 blz., € 44,95 KNNV Uitgeverij

Minigids Wad- en Kustvogels

Handzame gids voor wandelingen en vogelkijktochten langs strand en wad, met overzichtelijke afbeeldingen door Elwin van der Kolk van 80 algemeen voorkomende soorten. Opvolger van de succesvolle Minigids Vogels van Nederland en België.

16 blz., € 6,95 KNNV Uitgeverij

Experience the big adventure with an ease.

ZEISS Victory Pocket

ZEISS Victory Pocket 8x25 and 10x25

The most compact premium binoculars from ZEISS

The new Victory® Pocket promise high performance in all kinds of outdoor applications. Despite their amazingly light-weight construction, their high magnification and FL-lenses with ZEISS T* multi-layer coating help them to deliver brilliant image quality. The asymmetrical folding makes it particularly compact.

www.zeiss.com/sports-optics

BIRDING BREAKS

Vogel- en natuurreizen naar wereldwijde bestemmingen

Reis met ons mee!

100+ groepsreizen
22 fotoreizen
55 expeditiecrises
20 weekenden in Nederland

EEN SELECTIE VAN ONZE REIZEN IN 2019 EN 2020:

Hongarije
€1.450,-
14 oktober '19

Azoren
€1.995,-
14 oktober '19

Borneo
€4.795,-
6 november '19

Zuid-Oman
€2.195,-
14 november '19

Colombia
€5.150,-
26 november '19

Noordoost-Brazilië
€5.295,-
2 december '19

Gambia
€2.295,-
6 december '19

Kerstreis Marokko
€2.050,-
23 december '19

Thailand
€4.095,-
22 januari '20

Filipijnen
€6.150,-
26 januari '20

Atlantic Odyssey 2020

29 maart 2020 / v.a. €5850,-
Vraag naar onze speciale actie!

Japan
€6.495,-
1 en 17 februari '20

Noord-Peru
€5.095,-
6 februari '20

www.birdingbreaks.nl • (020) 779 20 30 • info@birdingbreaks.nl
Kijk ook eens op onze facebookpagina voor actuele foto's en nieuws over onze reizen!

Limosa 92 - 2

Artikelen:

- Visdieven in het IJsselmeergebied: broedplaatskeuze en broedsucces in een wetland met weinig dynamiek (J. van der Winden e.a.)
- De 'krombekken' van Westhoek (R. Kleefstra e.a.)
- Overwinteringsgebieden van in Nederland broedende Scholeksters (B. Ens e.a.)
- Ruimtegebruik van een Roek tijdens de uitvliegperiode van de jongen in een stadsomgeving (R.E. van der Vliet e.a.)

Korte bijdrage:

- Gemengd broedpaar Zilvermeeuw x Kleine Mantelmeeuw in IJmuiden in 2017 (F. Cottaar e.a.)

En: mededelingen van de Nederlandse Ornithologische Unie en recensies van nieuwe vogelboeken.

Verwacht in één van de volgende nummers:

Themanummer Sahel, najaarsfenologie Waterrietzanger, aantalsontwikkeling Huis- en Ringmus in de winter, eksternesten op gebouwen, broedprestaties van Nederlandse Huiszwaluwen, ruiende Casarca's in Nederland, nachtelijk foeragegedrag Kol- en Brandgans en meer.

Redactieadres: Romke Kleefstra • Natuurmuseum Fryslân
Schoenmakersperk 2 • 8911 EM Leeuwarden
romke.kleefstra@sovon.nl • tel.: 024-7 410 410

Heeft u één vogel in de hand? Of tien in de lucht?

ANWB
Vogelgids
van Europa

Werk in de natuur met

veldshop.nl

CL COMPANION
DE VRIJHEID
OM MEER
TE BELEVEN

SEE THE UNSEEN

Westhoek kleurt rood

Hoogzomer. De kwelder van Westhoek aan de Friese wadkust kleurt rood. Duizenden Krombekstrandlopers verzamelen zich hier bij hoogwater langs de vloedlijn. Ze komen terug van de toendra in Centraal-Siberië en zijn op doorreis. Met een lange tocht naar Afrika voor de boeg is het bij ons opvetten geblazen.

Waarschijnlijk lokt de veelheid aan zeeduizendpoten, slijkgarnaaltjes en wadslakjes de 'krombekken' naar dit gedeelte van de Waddenzee. Eind juli arriveren de volwassen vogels, die deels nog hun zomerkleed dragen. Als ze in helder zomerlicht opvliegen, vallen hun roestode kop en borst op. Weer terug aan de grond is het soms nog goed zoeken tussen de Bonte Strandlopers en Kanoeten. Laat in augustus verschijnt een tweede golf, met jonge vogels waarvan de borst een botergele tint heeft.

Krombekstrandlopers zijn maar kort in de Waddenzee en hun precieze aantallen laten zich lastig in kaart brengen. Je moet tijdens de wadvogeltelling maar net de piek meepakken. Daarom besloten Hans Schekkerman en Romke Kleefstra om vanaf juli 2001 wekelijks Krombekstrandlopers te tellen in de zomermaanden, langs elf kilometer waddenkust.

De eerste trek golf bleek in al die jaren tot maximaal 8000 krombekken te gaan. Eind augustus werden er tot 3000 geteld. In de jaren waarin goede tellingen van het aandeel jonge vogels mogelijk waren, vielen uitschieters in 2013 en 2016 op. Dat waren jaren met veel lemmingen in de arctische broedgebieden. Jonge vogels vallen dan minder vaak ten prooi aan roofdieren, want die hebben genoeg aan de lemmingen. Zo kan het zomaar gebeuren dat de eenzame teller op de dijk tot aan de toendra kan kijken.

● **Albert de Jong**

*Later dit jaar verschijnt een artikel over deze tellingen in **Limosa**.*

*Krombekstrandlopers.
Westhoek,
20 augustus 2016.
Foto: René van Rossum*

